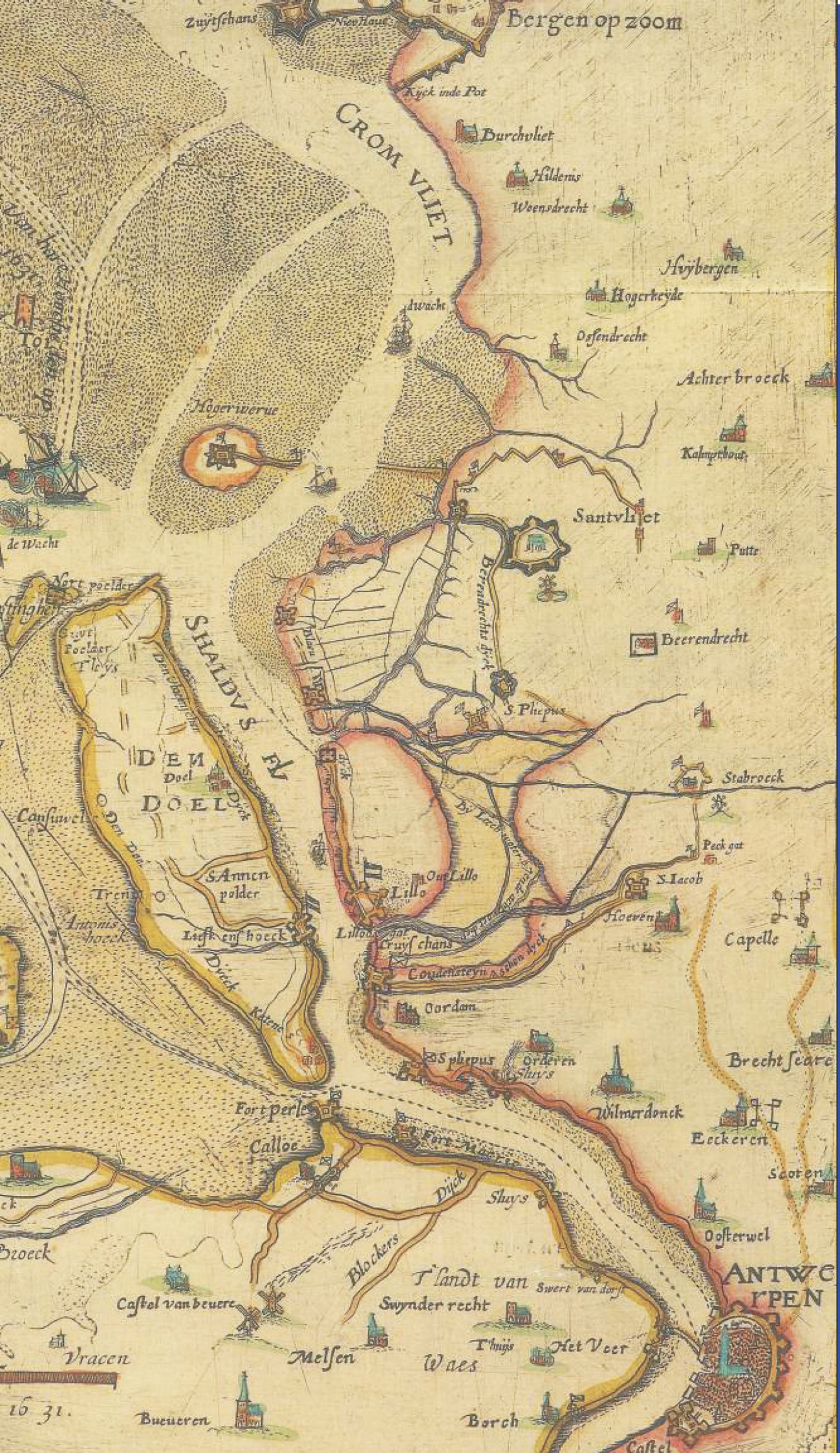

Tijding 2013-1

Kroniek van de heemkundekring Het Zuidwartier

TIJDING 2013-1

INHOUD:

EEN DORP VOL CAFEETJES, DEEL 20,
DE HEIDE DEEL 2
PAGINA 3

OUWE TOLSE TOP TIEN
PAGINA 23

NAAM HOTEL WILLIAM
PAGINA 26

SCHATTEN IN ONS MUSEUM
DEN AANWAS
PAGINA 28

KWART VOOR ACHT
PAGINA 31

DRAMA IN DE VÖLKERPOLDER
PAGINA32

GRENSPALEN
PAGINA 50

INGEZONDEN BRIEF
PAGINA 53

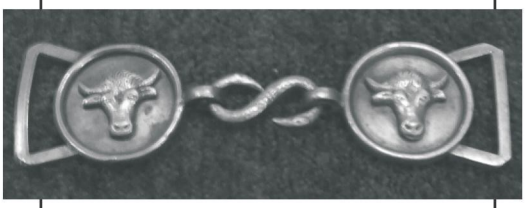

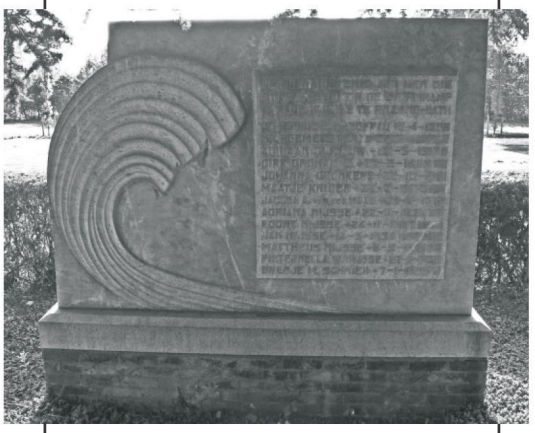

Voorwoord

De films over *Een dorp vol cafeetjes in Ossendrecht* waar ons heem al jaren mee verblijd wordt kwamen tot stand door de samenwerking van schrijver Jac van de Bussche en filmer John van Dooren. Inmiddels is in de loop van de tijd Johns aandeel in de gelijknamige Tijdingartikelen groter geworden. Vandaar dat ook zijn naam vermeld staat bij het artikel *Een dorp vol cafeetjes*. We gaan verder met De Heide deel 2 op pagina 3.

Jan Luysterburg geeft ons zijn top tien van favoriete dialectwoorden op pagina 23.

Jan van Elzakker gaat in op de lezersvraag: waar komt de naam hotel William vandaan? Pagina 26.

In de museumcolumn kijken we in een andere snoepkast: de koperkast op pagina 28.

Nadat u er de afgelopen maanden al veel over heeft kunnen vernemen in kranten en op tv, omdat het zestig jaar geleden is, publiceren wij nu ook Jan van Elzakkers artikel over de waters-noodramp van 1953. Jan tekende o.a. de gebeurtenissen op uit de mond van Rien (en Cor) Huyps wiens vader Jan destijds havenmeester was in de 'Woensdrechtse' polder. De schrijver was ten tijde van dit drama tien jaar en vult dit verhaal nog aan met eigen herinneringen aan de tegenslag van Piet Nijsse een paar jaar later.

Jeanette vd Berg-Buijs vertelt enkele wetenswaardigheden over de grenspalen in Putte. Pagina 50. En verder had ze nog een naar haar zeggen *waar gebeurd verhaal* gehoord uit haar dorp. Lees dat op pagina 31.

Onze trouwe lezer Louis Verpraet uit Kapellen schreef ons een reactie op een artikel uit de vorige Tijding met wetenswaardige opmerkingen, pagina 53.

Veel leesplezier

Inhoud:

- Voorwoord ..... p. 02
- Een dorp vol cafeetjes, deel 20, de Heide -2, *Jac van den Bussche* ..... p. 03
- Ik doen daer nie aon meej, Ouwe Tolse Top Tien, *Jan Luysterburg* ..... p. 23
- Naam hotel William, *Jan van Elzakker* ..... p. 26
- Schatten in ons museum Den Aanwas, *Franka Stoutjesdijk en Adrie Raats* ..... p. 28
- Kwart voor acht! *Jeanette van den Berg-Buijs* ..... p. 31
- Drama in de Völckerpolder, *Jan van Elzakker* ..... p. 32
- Grenspalen, *Jeanette van den Berg-Buijs* ..... p. 50
- Reactie op Tijding 2012-2, *ingezonden brief van Louis Verpraet* ..... p. 53
- Informatie voor de lezer, *redactie* ..... p. 56

EEN DORP VOL CAFEETJES (deel 20)

door Jac van den Bussche en John van Dooren

DE HEIDE, deel - 2

In dit tweede deel van het gebied de Heide bespreken we de cafeetjes in de Lievevrouwestraat en wat er zoal gebeurde tussen deze straat en de O.L.Vrouw ter Duinenlaan.

De Lievevrouwestraat loopt vanaf de kruising Adolphineplein, Hondseind, Koningin Wilhelminastraat in oostelijke richting tot aan de Bevrijdingsstraat. Op de hoek stond vanaf om en nabij het jaar 1900 een bakkerij met daarbij een café met de naam "Klein Amsterdam".

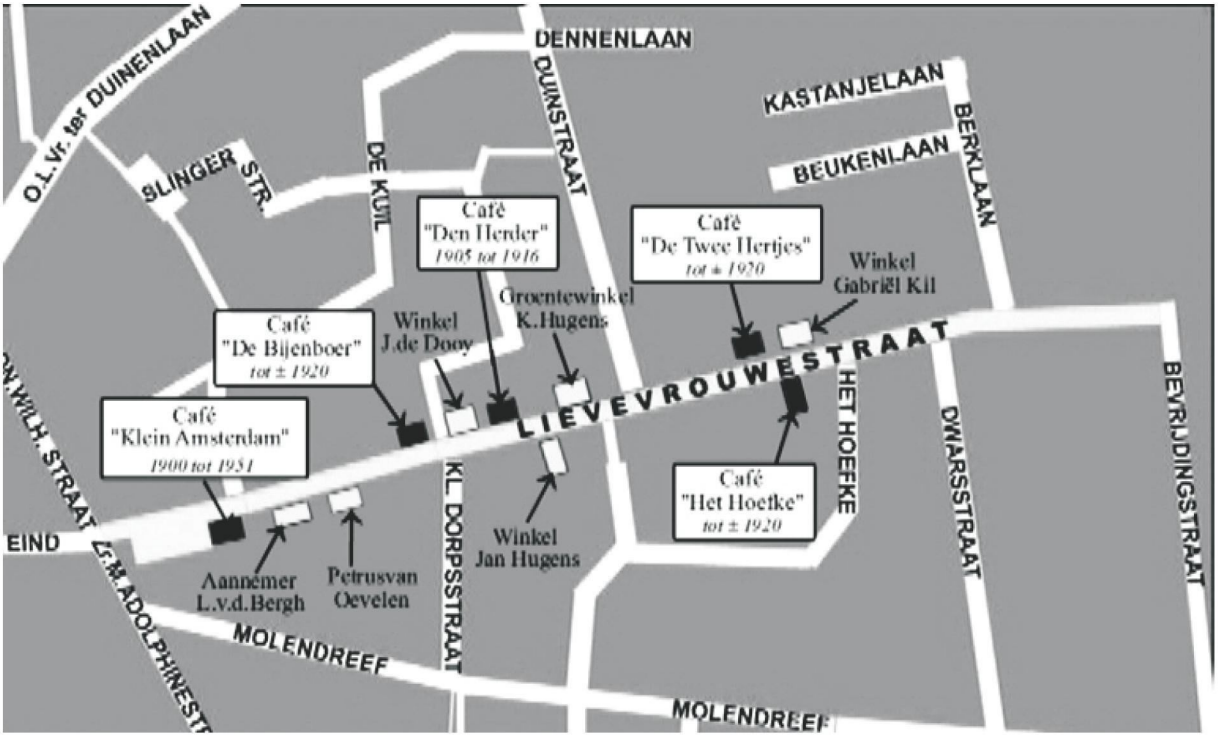

Café "Klein Amsterdam" (± 1900 tot 1951)

Uitbater was bakker Dominicus van der Poel, gehuwd met Veronica Musters. In dit café werd in 1936 buurtschap De Heide opgericht.
Toen in 1941 dochter Net met bakker Fons Wiercx trouwde namen die zowel het café alsmede de brood- en banketwinkel over. Zo'n tien jaar later sloten zij hun café Klein Amsterdam en gingen zich volledig toeleggen op de bakkerij met winkel. Buurtschap De Heide kwam voortaan bij elkaar in café Casino van uitbater Willem v.d. Poel in de Zr. Marie Adolphinestraat.

Boven: het gebouw op het Adolphine-plein dat eens café Klein Amsterdam was. Daarnaast was het ook een bakkerij met aanverwante brood- en banket-winkel.

Midden: Sjef en Dina Cloots - Wiercx aan het werk

Onder: ten tijde dat het gebouw omgeto-verd was tot een bloe-menwinkel. Daar-voor hadden dezelfde eigenaren, Ger en Loes van Zundert, er een stoffenwinkel en daarna hun dochter weer een café(taria).

Ook het Adolphine-plein, waar dit gebouw met steeds wisselende functies aan ligt, heeft begin dit jaar een meta-morfose ondergaan.

Veronica vd Poel-Musters met dochter Net voor café Klein Amsterdam. *Net op de fiets*

Fons stopte in 1966 met zijn bakkerij, maar zijn vrouw Net bleef nog wel tot 1971 doorgaan met de winkel. ↓

In dat jaar namen hun dochter Dina en haar man Sjef Cloots de woning met winkel over en lieten het ombouwen tot een cafetaria.
In 1980 gaven zij de zaak over aan de familie Niederer. Lang hield deze familie het niet vol en zij sloten de zaak in 1982.
Het was 1984 toen Ger van Zundert en zijn vrouw Loes Tolner het pand opkochten en daar begonnen met een winkel in wol, stoffen en naaimachines. Drie jaar later werd de winkel gesloten en omgebouwd tot een bloemenzaak. In 1994 nam Karin, de dochter van Ger en Loes, het pand over en zij liet de bloemenwinkel weer terug ombouwen tot een cafetaria dat de naam De Panache kreeg.
Loes ging met haar bloemenzaak naar een aangrenzende schuur die in 1992 door hen ingericht was als videotheek.
Ger en Loes behielden hun zaak tot 1998 waarna ze verhuisden naar het Hondseind. Hun dochter Karin bleef tot 2003 de uitbaatster van het cafetaria.

Na het vertrek van Karin hebben er nog vele ondernemers in gezeten maar uiteindelijk werden Johan en Martina de Gast vanaf januari 2011 de nieuwe eigenaars van het cafetaria dat zij de naam "'t Friethuis" gaven. Maar ook zij hielden het niet lang vol, want op 1 december 2011 vertrokken zij uit Ossendrecht en staat de zaak weer te wachten op een nieuwe uitbater.

Aannemer Levien v.d. Bergh

Iets verder de Lievevrouwestraat in woonde aannemer/timmerman/wagenmaker Levien van de Bergh. Zijn timmerwerkplaats stond naast zijn woning waar zijn vrouw Lo een verfwinkeltje ingericht had en waarin ze ook klompen verkocht. Het verfwinkeltje werd gesloten.
Hun zoon Cornelis van de Bergh begon voor zichzelf als timmerman in de buurt van het Marktje en zijn vrouw had daar een fournituren-winkel. Cornelis had die zaak tot 1974.
Levien en zijn vrouw bleven tot hun dood wonen in de woonruimte naast de werkplaats in de Lievevrouwestraat .
In 1976 werd het pand afgebroken en op de vrijgekomen plaats werd een twee-onder-een-kap woning gebouwd waar vanaf 1977 Peter van de Bergh, de jongste zoon van Cornelis, een van de bewoners is.

Grondverwerker Petrus van Oevelen

Naast de woning van aannemer Van de Bergh begon in mei 1951 de uit Hoogerheide afkomstige Petrus van Oevelen met een grondverwerkingsbedrijf.
Petrus, die gehuwd was met Cor Kil, had een kraan en een vrachtwagen aangeschaft en had zijn bedrijf bij zijn woning in de Lievevrouwestraat. Hij leverde o.a. geel zand bij de mensen die aan het bouwen of verbouwen waren, maar laadde ook tijdens de bietentijd de suikerbieten op de vrachtwagens voor transport naar de fabrieken.
Naast al het harde werken vond Petrus nog tijd om actief te zijn voor buurtschap De Heide. Zo bouwde hij jaarlijks mee aan hun carnavalswagens en fungeerde vaak als de bestuurder daarvan tijdens de optochten.
Nadat in Ossendrecht kalkzandsteenfabriek Boudewijn in 1962 gestart was met de productie van kalkzandsteen sloot Petrus in 1963 met de fabriek een contract voor het afgraven en leveren van het voor de productie benodigde gele zand.

Alles verliep voorspoedig totdat het noodlot toesloeg. Het was maart 1965 toen Jacky, het zoontje van Petrus en Cor, naar het werk van zijn vader kwam kijken. Al spelende viel het jongetje in een diepe, met water gevulde gracht. Petrus bedacht zich geen moment en sprong zijn zoontje na, maar helaas: beiden verdronken. Dit was een uitermate tragisch ongeval dat grote verslagenheid in Ossendrecht teweeg bracht.

Café De Bijenboer

Op de hoek Lievevrouwestraat / Slingerstraat stond café De Bijenboer, uitgebaat door de familie Hazen - van Dijk. De uitbater was imker en in zijn achtertuin stonden de bijenkasten opgesteld onder een afdak. Omstreeks 1920 werd het café gesloten en omgebouwd tot een woning. Dit huis staat er nog steeds maar is intussen wel grondig verbouwd door de huidige laatste bewoners, Jac en Rosa Huijbregt.

Kruidenier Jos de Dooij (1963 tot 1989)

We steken de Slingerstraat over en komen dan bij het huis waar Jan de Wit woonde. (Ook de families Verbrugge, Van Gool en Piet Hugens hebben hier gewoond.)
In 1963 kocht Jos de Dooij, die gehuwd was met Maria van Hoof, dit huis op.
Jos en Maria hadden een klein winkeltje in de Dennenlaan waar ze kruidenierswaren, verf en behangpapier verkochten. Het winkeltje werd al gauw te klein en vandaar dat zij in de Lievevrouwestraat het door hen aangekochte pand lieten afbreken om op die

Familie Van de Bergh. In het midden Levien en zijn vrouw Lo Dekkers. Rechts zit zoon Nellis met zijn vrouw Fie Clarijs. Peter staat tussen zijn vader Nellis en grootmoeder Lo in.

Petrus van Oevelen met zoontje Jacky.

Voor het voormalige café De Bijenboer van de familie Hazen staat Lo Hazen-van Loon, schoondochter van de eerste uitbater, met dochter Kaat.

plaats een woonhuis met kruidenierswinkel te laten bouwen. Het was een echte buurtwinkel waar Jos en Maria 26 jaar lang hun klanten bedienden.
Toen de winkel in 1989 gesloten werd kon Jos zich helemaal toe gaan leggen op zijn grote hobby, de duivensport. In buurtschap de Heide was Jos niet de enige fervente duivenliefhebber. Zo waren daar bijvoorbeeld: Harry van Dijke, Janus van Dijke, Herman Cloots, Vik Verbraeken, Daaf Clarijs, Jef van de Bergh, Jaak van Loon, Wim Clarijs, Willem Smits, Janus Hazen en diens schoonzoon John en kleinzoon Mark Vriens.

CAFÉ "DEN HERDER"
(± 1884 t/m ± 1905 in de O.L.V. ter Duinenlaan en van 1905 t/m 1916 in de Lievevrouwestraat)

In de vorige Tijding hebben we dit café van Johannes Joosen en de Ossendrechtse Clara Kil al besproken. Het echtpaar Joosen was onder deze naam met een café in de O.L.V. ter Duinenlaan begonnen, om dit vanaf 1905 voort te zetten in de Lievevrouwestraat naast de kruidenierszaak van Jos de Dooij. Al gauw deden ze Den Herder over aan dochter Maria en haar echtgenoot Nottel de Koning, die er de scepter zwaaiden tot 1916, waarna het een gewoon woonhuis werd.

In WO II werd daar door diverse mensen buntgras afgeleverd. Dit waren inkomsten voor onderduikers en voor de gewone bevolking een bijverdienste die buiten de belasting moest blijven. Als er belastingambtenaren stonden te controleren werd er gewaarschuwd en reden ze met de kruiwagen terug naar huis. Opmerkelijk: nooit is er iemand verraden!

Groentewinkel van de familie Hugens ((±1935 t/m 2002)

Schuin tegenover het voormalige café Den Herder begonnen Jan Hugens en zijn vrouw

Maria Michielsen omstreeks 1935 met een winkeltje in kruidenierswaren en groenten. Jan, in de volksmond Jan Teut geheten, was tuinbouwer van beroep en bood in hun winkel onder meer zijn eigen verbouwde groenten te koop aan. Zijn vrouw Maria, die Mieke Teut genoemd werd, deed de winkel. In 1956 stopten Jan en Mieke hun werkzaamheden en werd het winkeltje gesloten.
Ondertussen was een van hun zes kinderen, zoon Kees, in 1951 aan de overzijde van het huis van zijn ouders gestart met een groente- en fruitzaak. Zijn vrouw Net Schroeijers deed de verkoop in de winkel en Kees leurde met paard en groentekar door Ossendrecht. Kees was gehandicapt aan zijn been en kreeg

De familie Hugens voor hun winkel

Kees en Net Hugens met hun kinderen

daarom van de gemeente een vergunning om groente uit te leuren. Zijn jongste zus, Liza, werd meer en meer de hulp van Kees en beiden waren dan ook vaak met paard en kar op weg naar hun klanten.

GELDIGHEIDSDUUR VERLENGD t/m 31 DEC. 1960 C
ERKENNING:
No. 31376 C
Organisatienummer: 852 AF 1
Geboortedatum: 24-2-18
Handtekening van de erkende Kleinhandelaar:

Bedrijfschap voor de Detailhandel in Aardappelen, Groenten en Fruit

BEWIJS VAN ERKENNING
als KLEINHANDELAAR in Consumptie-Aardappelen
krachtens het bepaalde in artikel 13 van het ERKENNINGSREGLEMENT KLEINHANDELAREN IN CONSUMPTIE-AARDAPPELEN 1949, uitgereikt aan:

De Hr./~~Mevr.~~ Cornelis Hugens
Hoedanigheid : Winkel
Adres bedrijf : Lievevrouwenstraat 22
Huisadres : Idem Ossendrecht
Bijzonderheden :
's-GRAVENHAGE, 1 jan. 1951
Commissie voor de Detailhandel in Aardappelen, Groenten en Fruit.

Toen Kees in 1968 kwam te overlijden werd de groentewinkel gesloten, maar nam Liza, die ondertussen gehuwd was met Charles Schroeyers uit Zandvliet, de groentetoer over.
Veertien jaar later, in het jaar 1982, ging Liza bij supermarkt de Meermarkt de groente- en fruitafdeling verzorgen, terwijl Charles de groentetoer op de zaterdagen bleef doen.
In 1996 verdween de Meermarkt en verhuisde Liza mee naar de nieuwe supermarkt De Golff op het Hondseind. Tijdens de officiële opening daarvan kreeg zij de titel 'de groentevrouw van Nederland'.

Zes jaar later, in 2002, stopte Liza met de groente- en fruithandel en geraakte Ossendrecht een zeer gekende en gewaardeerde groente- en fruitvrouw kwijt.

← *de jonge Liza Hugens*

Café De Twee Hertjes en café Het Hoefke

Als we verder oostwaarts de Lievevrouwestraat in gaan, komen we, even voorbij de driesprong Lievevrouwestraat/Duinstraat, op de plaats waar tot ongeveer het jaar 1920 twee cafeetjes hebben gestaan. Aan de noordzijde, ter hoogte van de woning van Cauwelaars, was dat café De Twee Hertjes, met als uitbaters de familie Gems-Dekker. Aan de zuidzijde stond café "Het Hoefke" van de familie Bolders -van Oosterbosch.
Bovengenoemde cafeetjes en ook café de Bijenboer konden alleen maar opgestart worden omdat de eigenaren als polderjongens goed verdiend hadden.

Gabriël Kil (1881-1953) "Belleke den Ekster"

Naast café De Twee Hertjes woonde, vanaf 1906, Gabriël Kil met zijn vrouw Anna van den Eijnden. (nu woning familie Kas)
Deze Gabriël Kil, die in Ossendrecht Belleke den Ekster genoemd werd, had aan huis een klein kruidenierswinkeltje waar zijn vrouw de klanten hielp. Ook konden boodschappen bij hen besteld worden die door Gabriël met behulp van een hondenkar en later met paard en wagen bij hun klanten aan huis afgeleverd werden.
Gabriël was ook een actief vakbondsman. Hij was bondsbestuurslid van de R.K. Werkliedenvereniging. Vanuit deze vakbond was hij de oprichter van de R.K. Arbeiderspartij Ossendrecht, een plaatselijke partij.
Hij werd gekozen als raadslid maar werd tevens ook voor deze partij de eerste wethouder. In 1945 stopte hij als raadslid en werd Adrianus de Dooy zijn opvolger.
Het winkeltje in de Lievevrouwestraat werd enkele jaren later gesloten en in 1952 verhuisde Gabriël met zijn vrouw naar de Kerkstraat waar hij op 71-jarige leeftijd in 1953 overleed.

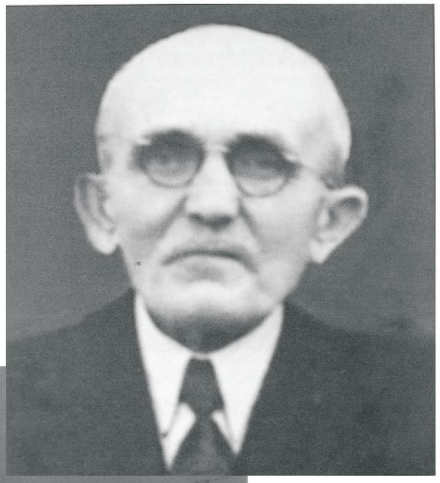

“Bijna naar de tuchtschool”

Burgemeester A.A.F.Ch. Voeten

Toen in 1936, na de nodige incidenten, de zoon van de Ossendrechtse oud-notaris Voeten hier tot burgemeester werd benoemd, lag zijn werk al op hem te wachten: burgemeester Van de Ven had voorbereidingen getroffen ter bestrijding van de werkeloosheid. Voeten kon met de uitvoering beginnen van de nieuwe bestrating Dorpsstraat en Hondseind en werd daarbij gesteund door wethouder Gabriel Kil, bijgenaamd Belleke den Ekster. [Voor de eerste maal in de Ossendrechtse geschiedenis een wethouder aan de slag vanuit een arbeiderspartij!] Voeten liet al snel weten dat hij de baas was. Het volgende gebeurde:

De weg met trottoir werd aangelegd en om de zeven meter werd een boom geplant. Velen waren daar tegen vanwege de val van rode vruchten en bladeren. Maar tegenspraak was uit den boze. Toch kwam er verzet. Op een dag verscheen veldwachter Fortuin in de derde klas van de jongensschool. Janus Hugens, Jac van Loon, Sjef de Vos en ondergetekende Jac van den Bussche moesten onmiddellijk met hem meekomen. Zij werden voorgeleid bij een woedende burgemeester Voeten.

veldwachter Fortuin

Deze 8- à 9-jarige jongetjes zouden meer dan twintig van bovengenoemde pas geplante boompjes met messen hebben bewerkt. Geen pardon, jullie hebben dat gedaan, beken maar of de tuchtschool wacht.... Ze waren helemaal overrompeld. Nog dezelfde dag deed veldwachter Fortuin bij iedereen thuis huiszoeking op jacht naar de gewraakte messen. Het bracht niets op!
De burgervader, die de mensen niet kende, was verkeerd ingelicht. Piet de Vos, een socialist en vader van Sjef, wist precies waar de schoen wrong en kon Voeten er van overtuigen dat deze jongens dit niet gedaan konden hebben. Ook de aanbrenger kwam in grote verlegenheid. Het liep allemaal met een sisser af. Geen tuchthuis dus. Poeh, was dat even schrikken.

Naschrift: Burgemeester Voeten trok zich bij het uitbreken van de oorlog in 1940 direct terug. Na een interim voor een paar maanden nam F.J.A.T.M. Vos de Waal het burgemeesterschap over, met Gabriel Kil en P.J. Verdult als wethouders. In diezelfde tijd was Piet de Vos raadslid. Hij was een socialist en in het dorp werd van zo iemand gezegd: “Hij is van de Rooie Bond.” De leden daarvan gingen op zondagmorgen, als anderen in de kerk zaten, stempelen in het café van Zwagemakers op het Hondseind. De stempel was het bewijs dat zij het lidmaatschap betaald hadden.

De zoon van Gabriel Kil vertelde mij later over grote veranderingen. Er liep hier een tijdperk ten einde, dat nog hing aan de oude manier van leven, met te weinig ontwikkeling, vastgeroeste normen en regels. In een machtsspel van enkelen. “Mijn vader werd geboycot en kon nergens als werkman aan de slag. Hij begon noodgedwongen als zelfstandige met een kruideniers-winkeltje en een petroleumhandel met huis-aan-huis-verkoop.”
De vernieuwing van de raad was reeds in de crisisjaren begonnen en kreeg na de oorlog meer en meer gestalte. Misschien geen toeval dat drie vroegere polderjongens, n.l. Gabriel Kil, Adrianus de Dooy en Piet de Vos gevolgd door Jo van Dijke bijgedragen hebben aan een nieuw tijdperk.

Het achterste gedeelte van de Lievevrouwestraat

We komen nu in het meest oostelijke gedeelte van de Lievevrouwestraat. Hier woonde onder meer Dien de Klomp, Wies de Kaars en Mie Knapzak en op de hoek van de Lievevrouwestraat/Dwarsstraat woonde Janus Clarijs met zijn vrouw Wies Paardekam. Op de andere hoek woonde Charles Stok met zijn vrouw Cor Paardekam en weer iets verder de fam. Moerkens. Aan de overzijde stond de woning de familie Van Dijke waar Caat Venne uit de Dwarsstraat de schilderskwast hanteerde.

Achter in de Lievevrouwestraat was de woning waar Wannes Verbraeken met zijn vrouw Pauline Paardekam in woonden, lange tijd het laatste huis in de straat. Wannes was in principe klompenmaker van beroep, maar doordat het werk als polderjongen veel meer opbracht koos hij er voor om met een ploeg Ossendrechtse polderjongens in het begin van de 20e eeuw mee te gaan om ver van huis de kost te verdienen.

In 1954 werd het achterste gedeelte van deze straat aan de zuidzijde volgebouwd terwijl ditzelfde in 1972 aan de overzijde hiervan geschiedde.

← Op de voorgrond het huis van Wannes Verbraeken en Pauw Paardekam, daarachter dat van Jac Musters en zijn vrouw Net van Dijke.

↓ Samen met enkele patiënten van Dennenheuvel, die op de koepel in de aangrenzende Meiduinen staan, bewonderen wij nog een keer het uitzicht op het achterste gedeelte van de Lievevrouwestraat.

……EN WAT DAAR ZOAL TUSSEN DIE TWEE STRATEN GEBEURDE.

Tussen de vorige keer besproken O.L.V. ter Duinenlaan en de nu behandelde Lievevrouwestraat was er heel wat loos. Eerst twee kaartjes van de vroegere situatie:

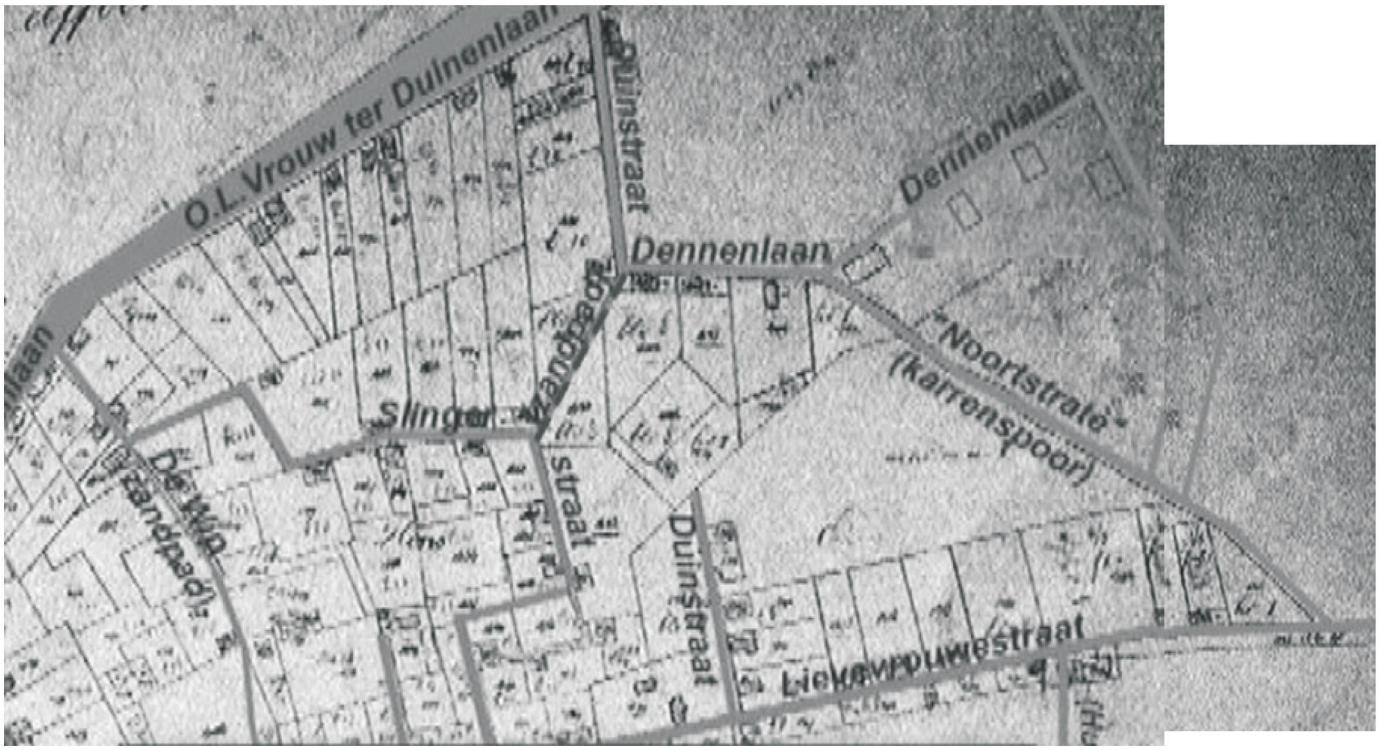

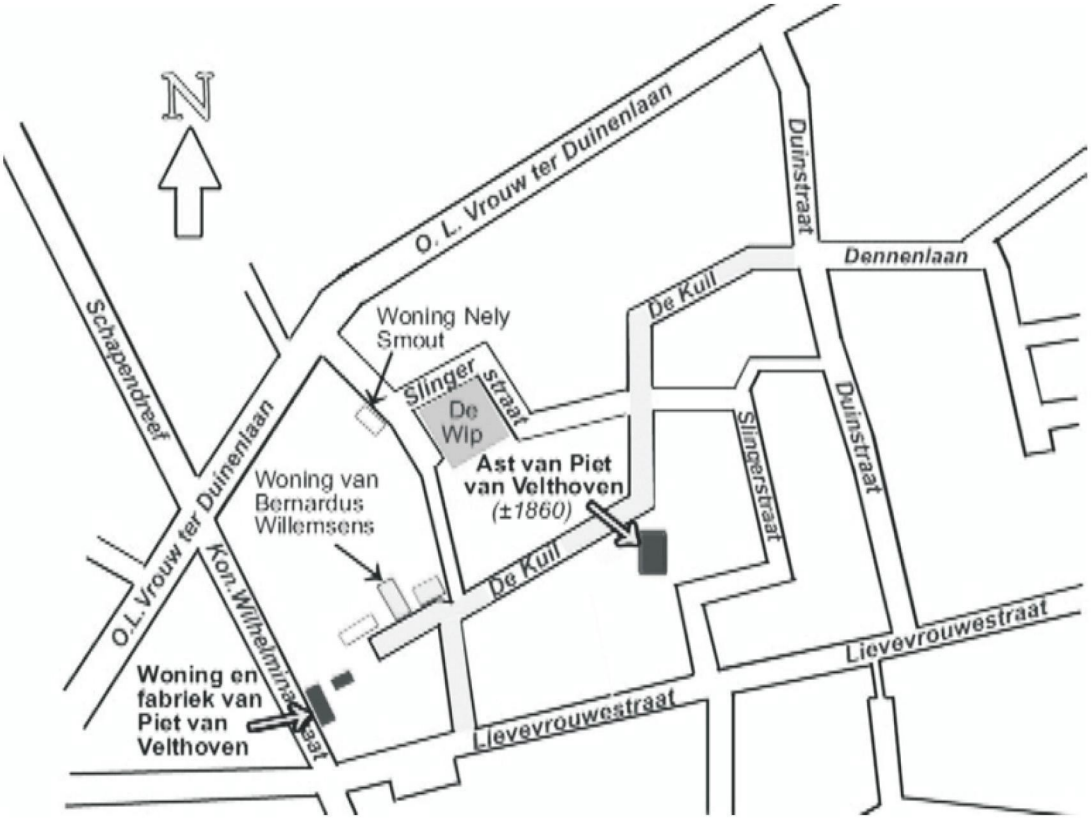

Gilde St.Sebastiaan op de Wip

Als we bij de verbindingsweg tussen de Slingerstraat en de Lievevrouwestraat lopen dan komen we door een gebied dat in Ossendrecht bekend staat als "De Wip". De naam De Wip is afkomstig van schuttersgilde Sinte Sebastiaan, die op deze plaats verscheidene jaren het "wipschieten" beoefende. Op een 12,5m hoge paal werd een namaakvogel bevestigd op een kantelbare plaat. De schuttersleden schoten met behulp van een handboog verticaal op de namaakvogel. Werd die plaat geraakt dan wipte de plaat met vogel om en had men een punt gescoord. Diegene die de meeste punten scoorde werd schutterskoning en werd als koning tevens de drager van de koningsbreuk, (zie toelichting) de verzameling zilveren schilden, die door de opeenvolgende koningen aan het gilde zijn geschonken.
De schuttersgilde Sinte Sebastiaan bestond in Ossendrecht al vanaf het jaar 1750 en het is dan ook jammer dat deze vereniging omstreeks 1970 is opgeheven.
Het wipschieten heeft in de loop der jaren op verschillende locaties in Ossendrecht plaats gevonden.

Naar alle waarschijnlijkheid werd na de oprichting in 1750 het eerste wipschieten gehouden in het Heilooppad omdat daar op een oude kaart de schutsboom aangegeven staat. De laatste jaren in het bestaan van de vereniging werd het wipschieten gehouden op een terrein gelegen aan de hoek Molendreef/Europastraat.
Het laatste teerfeest van de Ossendrechtse gilde St.Sebastiaan, waarbij Jo van de Bergh schutterskoning was, werd gehouden in café De Zwarte Kater van uitbater André van de Kraats.

← Net Bogers van café De Boulevard probeert het eens. Ietsje naar rechts Net.

TOELICHTING KONINGSBREUK

De koning heeft de eer de breuk te dragen. De koningsbreuk is een verzameling van schildjes die door de voorafgaande koningen aan de gilde werden geschonken en is volledig van zilver. De breuk bestaat uit een keten waarin de vuurslag is verwerkt (zoals in de keten van het gulden vlies), een voorplaat waarop de patroonheilige van het wapen staat uitgebeeld (dikwijls in reliëf). Achteraan wordt de keten gewoonlijk gesloten met een schild waarop dikwijls een afbeelding staat die refereert aan de plaatselijke overheid (kerkelijk en/of wereldlijk). Onderaan het voorste schild hangt traditioneel een vogel (papegaai) met in zijn poten een tak waar het wapen van de gilde aan hangt. Elke koning hangt binnen het jaar een zilveren schild aan de breuk. Op deze koningsschilden staat de naam van de koning, het jaartal en traditioneel ook het beroep van de koning afgebeeld. De kleine zilveren schildjes gaan terug tot de tijd van de ridders. Het schild was letterlijk en figuurlijk een symbool voor het beschermen van de zwakkeren tegen onrecht. De kleine schilden refereren vandaag de dag nog steeds aan de ridderlijke betekenis van het schild.

← *Jappe Baptist van Oevelen*

← *Op de teeravonden (maandag en dinsdag) werd er afsluitend gedanst en gedronken en thuis was het : Sinte Bastiaan, de worste en ribbekes moeten der aan.*

Kaatje Dierkx op de Wip

De in het jaar 1866 geboren Kaatje Dierkx, de ons welbekende Zr.Marie Adolphine, werd na de dood van haar moeder in 1871 opgenomen in het gezin van Nely Smout en Cornelis Dierkx. Dit gezin woonde in een huisje op de Wip en hier groeide Kaatje vanaf haar vijf jaar op. Vanaf de Wip liep ze dagelijks naar de school bij de zusters op de Berghoeve. Na haar schoolperiode ging ze op twaalfjarige leeftijd werken in "De Barakken", het pakkot van de peekoffiefabriek van Sjef Brouwers dat gelegen was tegenover de Berghoeve. Enkele jaren later heeft ze ook nog in het pakkot van de cichoreifabriek van Kees Mattheeussens gewerkt.

Als Kaatje achttien jaar is, het is dan inmiddels 1884, vertrekt ze naar Antwerpen om daar als dienstmeisje te gaan werken. Hoe het haar vanaf toen verder is vergaan hebben we al eerder besproken en dat ze in ons dorp nog steeds vereerd wordt zal u ook wel bekend zijn.

Jaarlijks trekt dan ook nog steeds de Adolphineprocessie, ter ere van Kaatje, voorbij de plaats waar het huisje van haar pleegouders gestaan heeft en waar Kaatje dertien jaar lang gewoond heeft.

Hieronder een opname uit de film "Een dorp vol cafeetjes" van John van Dooren die dit beeld op zijn beurt weer heeft overgenomen uit de film, in 1957 gemaakt door meester Karel Verbrugge en Jan Melsen. De foto is wat wazig, maar de gezusters Musters waggelden nogal ……

Hondenkarren in de Kuil

Bernardus Willemsens en Maria Ketelaars

Als we vanaf de Wip door het zandpaadje verder lopen richting Lievevrouwestraat komen we uit in De Kuil. Hier woonde in het begin van de 20e eeuw Bernardus Willemsens die gehuwd was met Maria Ketelaars. Bernardus was handelaar en leurde met zijn op een hondenkar geladen waar langs de deur. Samen met zwager Ketelaars de Vos had hij vaak transportdiensten naar Bergen op Zoom. In die tijd reden er in Ossendrecht nogal wat kooplui, zoals bijvoorbeeld bakkers of melkventers met hondenkarren rond, want in het jaar 1920 werden hiervoor maar liefst 25 vergunningen verstrekt.

Zo had je bijvoorbeeld buiten de al genoemden ook nog de familie De Villers [in dialect Develaar], die vaste diensten in vervoer had met Antwerpen en overnachtte in een klooster aldaar. En de voorloper van de 'Scheldestroom' Bolders - van Dooren, de witzandboer Hendriks - Michielsen en de naamdragers van het transport de familie Boden. Honden waren goedkoop in onderhoud en voedsel.

Al rond 1675 was het gebruik van hondenkaren bekend in België, Duitsland, Frankrijk, Noorwegen en Luxemburg. Vooral Bouviers, Deense Doggen, Duitse Herders, Hollandse herders, maar ook het inmiddels uitgestorven Belgische ras Martien Belge, waren de trekdieren. In de Eerste Wereldoorlog had Nederland 1200 van deze dieren in dienst. In paren van twee trokken ze een kar met geschut tot 150 kg.

Omstreeks 1930 waren de hondenkarren nagenoeg uit het straatbeeld verdwenen en waren de kooplui overgestapt op paard en wagen. Een van de laatsten was bakker Verschuren van Calfven.

Cichoreidrogerij van Piet van Velthoven in de Kuil

De Kuil werd in 1708 genoemd als een bezit van de Ossendrechtse heren Van Aerssen van de Berghoeve, destijds een bebost gebied. Een van de eerste bewoners op de rand van de Kuil was Cornelis van Meel met zijn vrouw Martina Reijnen, baakster van beroep. Hun zoon Henricus staat vernoemd als gruttermolenaar. Een familie met ondernemersgeest*. Zo was daar bijvoorbeeld nakomeling Piet van Velthoven - van Meel.

Rond 1860 bouwde Piet, die steenbakker was, samen met zijn schoonvader Cornelis van Meel een cichoreidrogerij (ast) in de Kuil. Piet die zelf in de Koningin Wilhelminastraat woonde (en daar ook nog eens café Concordia beheerde, zie Tijding 2011-1 p. 6), had achter zijn woning in 1857 een klein cichoreifabriekje gezet. De drogerij in de Kuil was hier dus niet ver vandaan en zodoende gemakkelijk te bereiken. Waarschijnlijk ontstond in die tijd toen ook het nu verdwenen baantje vanaf de Lievevrouwestraat naar de drogerij.
In de drogerij werden vanaf half september t/m half december de cichoreiwortelen gedroogd.

De aangevoerde wortelen werden gewassen en gesneden en daarna verspreid over een zoldervloer die voorzien was van gaten waaronder gestookt werd. Een zwaar en vies karwei temeer omdat gewerkt moest worden bij een temperatuur van 60 tot 80°C. Toen Piet van Velthoven in 1871 overleed ging men de drogerij als vlasschuur gebruiken.

In 1882 werd daarnaast een duplexwoning met kruidenierswinkeltje gebouwd met als winkeliers de familie Wils - van Meel.
Het winkeltje verdween in het begin van de 20e eeuw terwijl de vlasschuur omstreeks 1956 werd afgebroken.

** Piet Suijkerbuijk van rijwielfabriek de Mol was de kleinzoon van Suijkerbuijk - van Meel. De vrouw van kuiper Den Ouden was eveneens van deze stam Van Meel.*

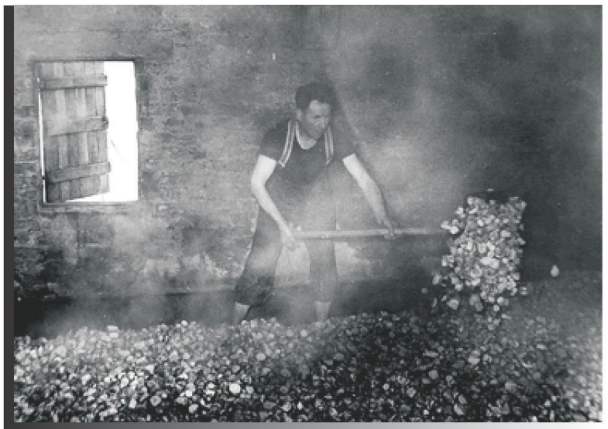

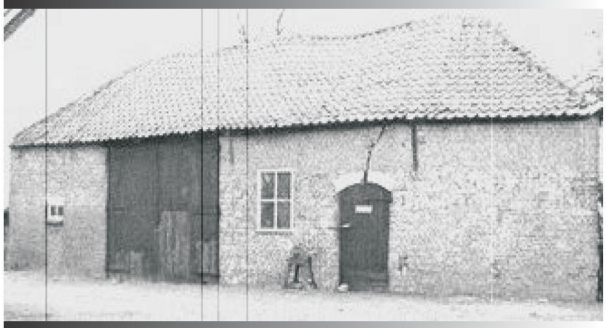

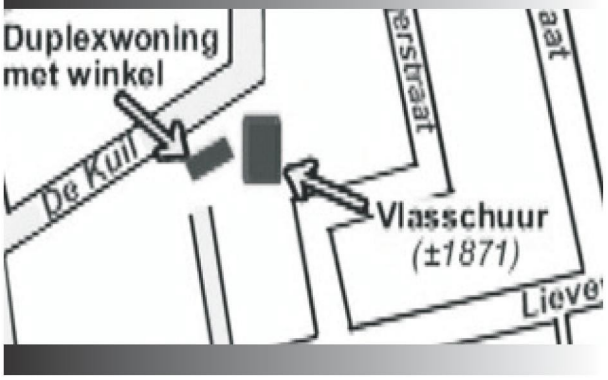

De Slingerstraat, De Kuil, Duinstraat en Dennenlaan

Zicht op het Slingerstraatje vanuit de Lievevrouwestraat

De Slingerstraat was tot ongeveer het jaar 1966 een kronkelig zandpad dat min of meer om het gebied "de Kuil" heen liep.
In de laatste decennia is in deze omgeving ontzettend veel veranderd. We kijken even terug hoe het daar ruim vijftig jaar geleden was in vergelijking met hoe het nu is.
In de Slingerstraat woonde Louis van Opdorp die de bijnaam Louis van Narre had. Louis voetbalde bij O.D.I.O. en was naar men zegt tot op heden nog steeds een van de beste verdedigers uit de geschiedenis van deze club.

In dit elftal speelden ook zijn buurjongen Piet van Dijke, beter bekend als Pjeerke van Petters en verder ook nog de voor Ossendrecht legendarische Jef Verpalen. Met dit team werd O.D.I.O. zowel in het seizoen 1945/1946 als ook in 1946/1947, kampioen. Vanwege dit kampioenschap werden in 1947 twee promotiewedstrijden gespeeld tegen RKC uit Waalwijk, thuis werd met 1-1 gelijk gespeeld maar de uitwedstrijd werd door O.D.I.O met 4-2 verloren.
Naast Louis van Opdorp woonde Fidelius Verhagen met zijn vrouw Marie Hugens, beter bekend als Mieke Mosterd, en als we dan verder lopen komen we uit in de Lievevrouwestraat.

Voordat de Slingerstraat in 1966 bestraat werd was er een smalle zandpadverbinding met de Duinstraat. Ook de Duinstraat was toen nog een zandpad en bestond uit twee

Drie spelers van het kampioenselftal van ODIO in het seizoen 1945/1946 en 1946/1947 v.l.n.r. Louis van Opdorp, Jef Verpaalen en Piet van Dijke, de buurjongen van Louis.

delen, namelijk een doodlopend deel vanaf de O.L.Vrouw ter Duinenlaan en een doodlopend deel vanaf de Lievevrouwestraat.
De Duinstraat werd in 1968 verbreed, van bestrating voorzien en de twee doodlopende delen met elkaar verbonden waardoor een mooie brede verbindingsweg ontstond tussen de Lievevrouwestraat en de O.L.Vrouw ter Duinenlaan.

Vier jaar later, in 1972, volgde een grondige renovatie van De Kuil. Er werd een nieuwe verharde weg aangelegd en als verbindingsweg doorgetrokken vanaf de Lievevrouwestraat tot de Duinstraat. En er kwamen mooie bungalows langs deze weg.
Als we vanaf De Kuil de Duinstraat oversteken komen we in de Dennenlaan, die ook al in 1968 was bestraat. Deze weg loopt richting de Meiduinen.
Verder was er een karrenspoorverbinding tussen de Dennenlaan en de Lievevrouwestraat/Bevrijdingstraat die toen de Noortstrate heette. Deze straat liep door een soort zavelkuil die in het jaar 1969 bouwrijp gemaakt werd voor de aanleg van een bungalowpark.

Huske van den Duin

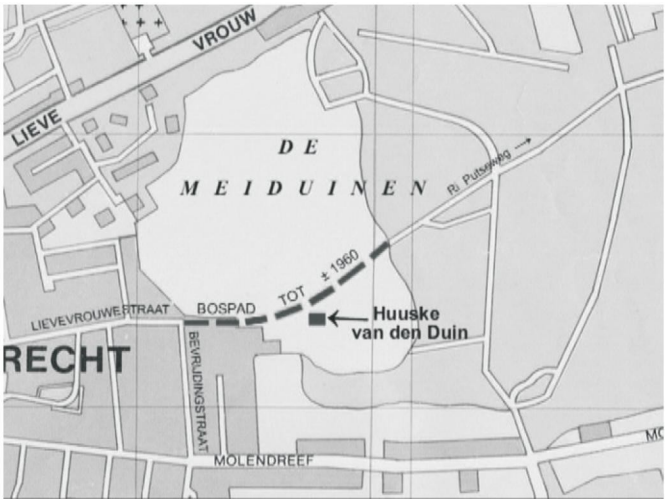

Tot omstreeks 1960 kon je op het einde van de Lievevrouwestraat via een bospad rechtdoor lopen de Meiduinen, richting de Putseweg. In dit pad stond in het begin van de 20e eeuw een jachthuisje. Dit was in bezit van boseigenaar De Leeuw uit Halsteren en stond bekend onder de naam Huske van den Duin.
In dit huisje heeft Dupke van Dijke, die op Dennenheuvel werkte, na zijn huwelijk korte tijd gewoond en tijdens de Eerste Wereldoorlog verschafte dit pandje onderdak aan Belgische vluchtelingen.
Na de Eerste Wereldoorlog geraakte het huisje in verval waarna het omstreeks 1930 in zijn geheel gesloopt werd.

Foto →: De familie Van Zundert van café de Jager, de familie van kleermaker Timmermans, Mientje de Beukelaar en enkele marechaussees op bezoek bij de Belgische vluchtelingen.

Meer zuidelijk, midden op het land, bouwden Lucas Bogers en Johanna Cornelissen een huis. Lucas was rond het jaar 1900 de "Nachtwacht" van Ossendrecht. Als nachtwacht moest hij dagelijks de zes lantaarns die Ossendrecht toen rijk was tegen de avond ontsteken en `s ochtends doven. De lantaarnpalen stonden op Calfven, den Aanwas, het Dorp,'t Hondseind, de Brouwerij en een ter hoogte van het Beeldje. Toen in het jaar 1921 in Ossendrecht elektriciteit werd aangelegd kwam de functie van lantaarnaansteker te vervallen.

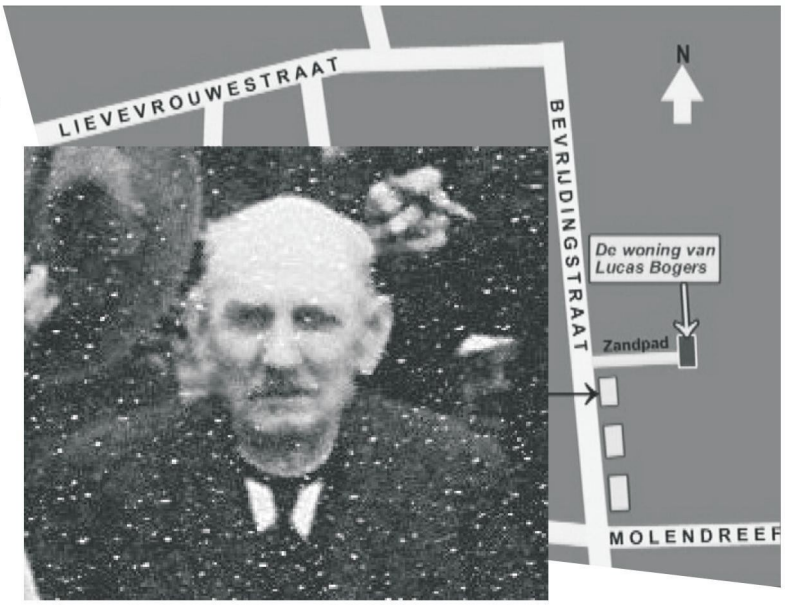

nachtwacht Lucas Bogers

Omdat Lucas in zijn diensttijd bevorderd was mocht hij daarom in speciale gevallen een wapen dragen, te weten een revolver met zes patronen. Dat maakte hem naast lantaarnaansteker ook geschikt voor de taak van nachtwacht.

Op de Aanwas in Ossendrecht vond een zevental particuliere ondernemers het noodzakelijk om nachtbewaking in te voeren en Lucas Bogers werd gevraagd dit uit te voeren. Het was de bedoeling dat hij enkele malen per nacht hun terreinen zou bezoeken. Om dit te kunnen controleren hadden alle opdrachtgevers een prikklok hangen in een kastje. Dit was een tijdklok met controlestempelletters. Voor de werking hiervan zie de volgende pagina.
Het ging om de boerderijen van Willem Sneep, Danker Sneep en Piet Jacobs, de cichoreifabriek van A.Mattheeussens, boerenleenbank/ woonhuis van meester Kruter, de wagenmakerij van Jan van Mechelen en hotel De Gouden Leeuw van A. Smout.

Lucas stopte als nachtwacht in 1923,waarna hij door de pastoor aangesteld werd als bewaker (suisse) tijdens de kerkdiensten.

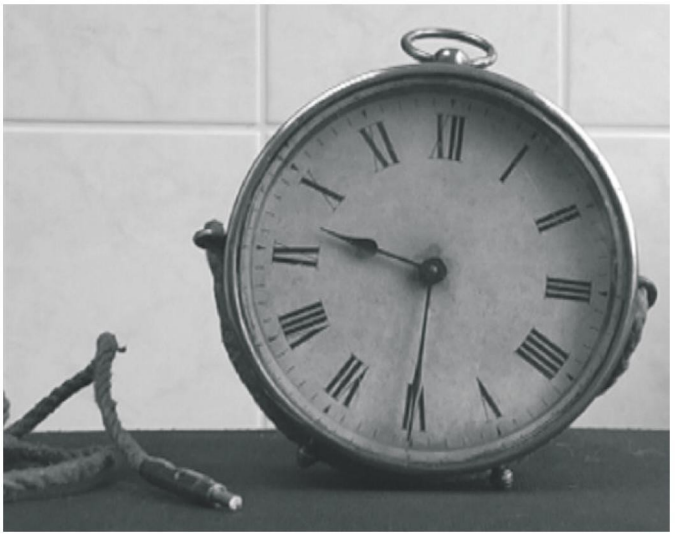

Bij elk bedrijf hing buiten, in een afgesloten kastje, zo`n prikklok (foto 1) waarin ronde papieren schijfjes zaten. De nachtwacht had een sleutel waarmee hij het kastje kon openen om bij de klok te komen. Aan de achterzijde van de klok zat een trechtertje waarin de nachtwacht een pennetje kon duwen (foto 2). Er kwam dan een afdruk van het pennetje op het papieren schijfje te staan, precies op het tijdstip dat de nachtwaker daar ter plaatse was (foto 3). De volgende ochtend haalde de opdrachtgever het schijfje uit de klok en kon hij zien hoe vaak en hoe laat de nachtwaker zijn bedrijf gecontroleerd had.

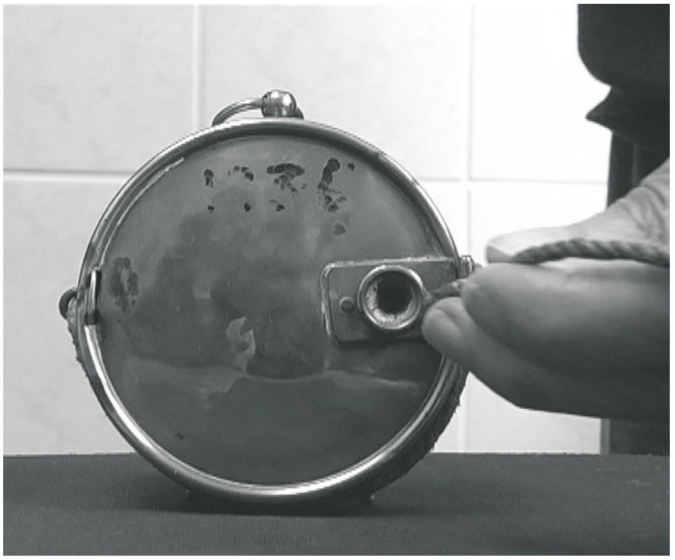

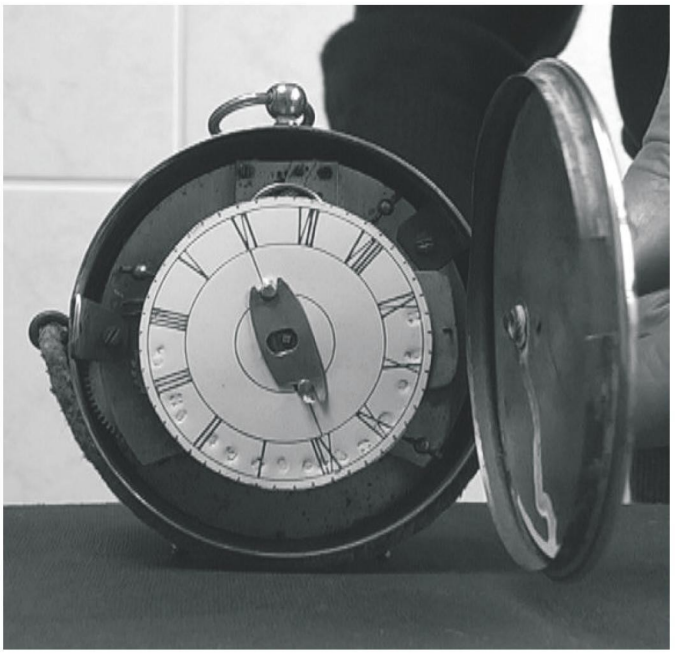

Lucas Bogers klokte bij:

- de weduwe W. Sneep, (boerderij)
- Piet Jacobs, (boerderij)
- Danker Sneep, (boerderij)
- Ant. Mattheeussens v.d. cichoreifabriek
- meester Kruter van de Boerenleenbank
- wagenmaker Jan van Mechelen - Bril
- J.B. Smout van hotel De Gouden Leeuw

Algemeen:

De burgerwacht was belast met de surveillance in nachtelijke uren.
In de meer stedelijke agglomeraties werd de nachtwacht vanaf het eind van de 17e eeuw gehouden door rondgang bij toerbeurt, volgens vastgelegde regels.

Op het platteland gebeurde dat volgens het provinciale reglement uit 1808: tussen 1 november en 1 maart waken op een centraal punt, bijvoorbeeld de school, van 's avonds 10 tot 's morgens 5 uur.

In kerkdorpen en grote gehuchten wacht door vier mannen, in overige door twee. Buurtschappen met minder dan tien huizen waren vrijgesteld.
Na de invoering van de gemeentewet van 1851 werd de regeling een gemeentelijke taak. Soms werd het houden van de nachtwacht uitbesteed en de kosten via een speciale gemeentebelasting verhaald. De nachtwacht verviel door de invoering van een meer geregelde politie en de opkomst van straatverlichting.♣

Ik doen daor nie aon meej

door Jan Luysterburg

Omda d'ik opgegruuid ben op d'n *Ouwe Tol*, praot ik un taoltje da tusse n'ut Wôôgeraajs en ut Baaregs in zit. In *Wôôgeraaje* maoke ze van de i un ie en van de u een uu. "Ik zit urtusse' wor tan 'Iek ziet urtuuse'. In plek van 'or' zegge ze 'wur'. En têêge n'un *meske* zegge ze 'maske'. Ik doen daor nie aon meej.
In *Baarege* wêête ze nie wa d'ut verschil is tusse 'ligge' en 'legge' en tusse 'kunne'en 'kenne' en ik ken da verschil lekker wèl. Trouwes, asse vraoge: 'Motte gij zout op oew ei, kul?', dan vin ik da zoowmar un *aorege* vraog.

Nouw eb ik de jêêrvolle uitnwôôdeging gekrêêge om mèèn perswôônleke diejalekt-top 10 dur te gêêve. Da's nog nie zoow makkeluk. Ik ouw van mèèn diejalekt, omda ta vur mèèn zoow vertrouwd klienkt en omda d'ik de klâânke zoow mwôôi vin. Netuurluk zèèn ur bepaolde wôôrde waor ik jêêl veul van ouw, zoowas 'oudoe', '*sturmèèn*', '*zetter*', '*fêêp*' en '*suus*'. Mar om nouw oew èège te bepaareke tot tien wôôrde, da val nie meej. Ik eb dan ok un slimmegèdje bedocht. Ik eb gekôôze vur tien ôômôônieme. Zoow eb ik stiekum toch wa mjêêr binnegerêêve. En om ut spannend t'ouwe, eb ik ze in omgekjêêrde volgorde gezet. Nouw nie gaauw al gelèèk naor ut leste wôôrd kèèke n'or!

Ouwe Tolse Top 10

10. *Zjêêvere*.
A ge bij ôôns moeder aonkwââm meej vervêêlende praot, dan zeej ze altij: 'Witte wa d'ut doet a 't zachjes rèègert?', om dan zelf ut âântwôôrd te gêêve: 'Zjêêvere net as gij'. Zjêêvere is naomeluk zachjes *rèègere*, mar ok flaauwe praot verkwôôpe. Daornaost is ut ok nog *kwiele*, ge wit wel, a t'ur waoter vanuit oew mondoek naor oew kin lwôôpt.

9. *Zaog*
Out zaoge doede netuurluk meej un zaog. Mar ge kun zelf ok un zaog zèèn. A ge altij mar lop te zjêêvere (zie 10) omda ge pursee wa wul d'emme, dan zèède aon ut zaoge en dan bende un zaog.

8. *Vuil*
A ge in de n'of gewaarkt ed, dan kunde wel is vuil zèèn. Meschien edde dan op oew lâând vuil geplukt of gewiejd. A d'un aai vuil is, dan kunde 't weggwôôie, mar maok ut dan nie kepot, want da kan gèèf stienke. Uit un stjêênpöst kom swèèle veul vuil. En bij ut voetballe zèèn dur wel is die vuil speule.

7. *Spazzie*
Bij ôôns in de buurt gruui d'ut 'wiete goud', de spazzie. Mar vremd genog gruuie dur bij ôôns ok spazzies aon de bwôôme. Ok lekker, mar jêêl ââanders.

6. *Rije*
Rije doede op un pèèrd of in un auwtoow. Soms motte bij ut rije zelf douwe n'of trekke, a ge bevobbuld meej un kaar rijt of meej un kruijwaoge. Ôôns ôôpa kon trekke n'en douwe gelèèk, want die rwôôkte n'altij un pepke a t'ie op de pleej zaat. As kind waore wij op 6 dêêsember altij jêêl vroeg wakker, want dan gienge we nuuwsgiereg kèèke, wa Sinterklaos gereeje n'ad. En a ta wèèneg of niks was, nouw, dan reej d'um wel!

5. *Schelle*
Schelle doe nie zjêêr. Da riepe wij altij om te laote maareke da we nie onder de n'indruk waore amme uitgescholle wiere. Tuis moese me dikkuls errepuls schelle. Fruit schelde me in de rêêgel nie, want da gieng meej schel en al naor binne.

4. *Koeleke*
Edde gullie ok zoow veul geknikkerd as kind? Mjêêstal mokte we dan een koeleke, un költje, waor we de knikkers in moese mikke. En in de bedsteej mokte me in de metras, die gevuld was meej kaf of strwôôi, ok un koeleke. Da laag lekker en ut was zaolug waarem. Toen we wa d'ouwer wiere, krêêge me mjêêr belangstelling vur un ââander koeleke. As un aontrekkeleke daome un flienk stuk van durre vurgêêvel liet zien, dan zaagde tusse de tweej bolle naomeluk ok un koeleke.

3. *Moej*
A ge aard waarkt, dan worde moej. Dur zèèn trouwes mêênse die van minder al moej worre. Mar ge kun ok iemand of iets moej zèèn. Un bââankstel of iets ââanders da d'al lââank in uis staot. Of da tie jong van de buure oew blomme wir aon 't verinnewêêre zèèn meej tieje bal. Ik ken un vrouwke en die is durre vent moej.

2. *Gèèf*
Van ôôns moeder moese ôôns kljêêre altij schwôôn zèèn en jêêl. Dan zaage we dur gèèf uit en dan liete me zien da me uit un gèèf uisouwe kwââme, un 'goej nest'. Mar a ge tuis kwââm meej un gèèf gat in oew broek, dan was ut ur gèèf têêge, want dan liepte gèèf vur schut en dan konde wel is un gèèf pak slaog krèège.

1. *Trekke*
Dur zèèn spriengpèèrde en dur zèèn pèèrde die motte trekke. Braove, sportieve jonges doen aon touwtrekke, mar dur zèèn van die deugeniete, die doen belleke trekke. Têêgeworrug zèèn dur veul mêênse die ut nie mir trekke. Dikkuls kom ta, omda te bruine ut nie kan trekke. Mar gelukkug, a ge vèèvesèstug wort, dan gaode zonder te waareke van Drêês trekke.
Bij ôôns is ut jêêl normaol, da d'iemand aon oew vraogt: 'Zal ik jouw is trekke?' Da d'is dan gin onjêêrbaor vurstel, or. Dan wul tie perswôôn gewôôn un fôôtôôw van oew maoke. Zörg tur dan wel vur da ge nie saome meej oew schatje getrokke wort, want 'saome n'op un prentje breng te liefde aon un endje'.

Ouwe Tol De naam van een buurtschap halverwege tussen Bergen op Zoom en Hoogerheide. Tot beide plaatsen is de afstand ongeveer vijf kilometer. Vandaar, dat het dialect dat daar gesproken werd het midden hield tussen het Bergs en het Hoogerheides.
Wôôgeraaje Hoogerheide.
Baarege Bergen op Zoom.
Meske Meisje, maar ook: Mesje. In Hoogerheide is een meske een mesje en een maske een meisje.
Sturmèèn Vergiet.
Zetter Pootaardappel.
Fêêp Muziekinstrument dat een wat irritant geluid voortbrengt. Ook: Iemand die zanikt.
Suus Frans (roepnaam). De uitdrukking 'Van oewe suus gaon' betekent: Flauwvallen.
Aorege Rare, vreemde.
Zjêêvere Zachtjes regenen. Ook: Flauwe praat verkopen. En ook: Kwijlen.
Zaog Zaag. Ook: Iemand die zeurt.
Vuil Smerig, vies. Ook: Onkruid. En ook: Pus, etter. Tevens: Bedorven.
Schelle schol gescholle - Schelden.
Schelle schelde gescheld - Schillen.
Koeleke Knikkerputje. Ook: Kuiltje. Tevens: Spleetje tussen twee borsten.
Moej Moe, vermoeid. Ook: Beu.
Gèèf Netjes, fatsoenlijk. Ook: Flink, behoorlijk, aanzienlijk.
Trekke Trekken. Ook: Fotograferen.

Hierboven de bijdrage (Ouwe Tolse Top Tien) van Jan Luysterburg aan het boek 'Onder ons gezegd … in Brabant'. In dit boek zijn, op uitnodiging, vele Brabantse dialectschrijvers aan het woord om hun persoonlijke Top 10 van dialectwoorden te vermelden en toe te lichten. Het boek is gepresenteerd op 23.11.2011 in Hotel Boer Goossens in Den Dungen.

NAAM HOTEL WILLIAM

Naar aanleiding van Tijding 2012-2, pagina 49 kregen wij de vraag hoe hotel William aan zijn naam kwam. Jan van Elzakker reageert als volgt:

Bergen op Zoom, strategisch gelegen, had in de loop der eeuwen meerdere malen te maken met oorlogsdreigingen. Door de noodzaak zich te verdedigen groeide het uit tot een roemruchte vestingstad met veel soldaten van allerlei pluimage.
Namen van bastions (Pucelle, Coehoorn, Belvedère, Watermolen, Boerenverdriet), bolwerken, ravelijnen, lunetten, redoutes, sorties enz. leven nog voort in de naamgeving van veel straten, stegen, pleinen e.d. in de stad.

Een van de grootste en voornaamste scheppingen in dit verband was het bastion William, genoemd naar prins Willem III, de achterkleinzoon van Willem van Oranje. Deze prins was gehuwd met Mary Stuart II, dochter van de Engelse koning. Haar vader, Jacobus II, werd gedwongen zijn troon op te geven en werd opgevolgd door Mary en William. Deze prins, in ons land stadhouder, kreeg in Engeland de titel koning en regeerde daadwerkelijk door instemming van zijn vrouw. Zelfs na haar dood in1694 mocht William van het parlement alleen verder regeren hoewel zijn vrouw de wettige erfgename was geweest. Van deze William, die in 1702 stierf, is de naam vereeuwigd in het Bergse bastion en later, na afbraak, jarenlang gebruikt voor een hotel in Hoogerheide.
In de loop der tijd zijn er drie Wouwse Poorten geweest, respectievelijk in de huidige Stationsstraat, en ter hoogte van nr. 4 bij warenhuis V&D en nabij de huidige Williamstraat 2/3 en de Van der Rijtstraat 18.
Rond 1700 is het bastion William aangelegd en moest de eerstgenoemde Wouwse poort verdwijnen.
Vanaf 1869, toen grootscheeps de afbraak en ontmanteling van de Bergse verdedigingswerken werden aanbesteed en waarbij enkele tientallen jaren erna vele honderden arbeiders uit de dorpen uit de omgeving ook werk vonden, vond een rigoureuze verandering van de skyline van de stad plaats. Op de plek van het huidige station van de NS en het emplacement van de buslijndiensten legde ook bastion William het loodje. De spoorlijn naar Roosendaal en Zeeland deelde de stad in tweeën op de plek van bastion William.

Waarschijnlijk had de naam William nog zo'n mooie klank dat Jan Goris in de jaren dertig van de vorige eeuw aan zijn hotel tegenover de kerk in Hoogerheide die naam gaf. Nu moeten we het doen met de nieuwe naam Bove en Beneeje. Na het verdwijnen van de naam Pannenhuis nog een teloorgang. Gelukkig hebben we De Leeuw nog, al is het wel d'Ouwe Leeuw; maar beter een ouwe dan een verdwenen!

Onderdeel van de maquette van Bergen op Zoom, gefotografeerd door Frans Klaassen van onze fotowerkgroep. Rechtsboven de markt en linksonder het bastion William waar nu het station is.

SCHATTEN IN ONS MUSEUM DEN AANWAS

Vroeger werden veel voorwerpen van koper gemaakt. Dit materiaal is goed te vormen en is bovendien een goede temperatuurgeleider waardoor het zeer geschikt is voor ketels, pannen, kruiken, stoven e.d. Behalve in het huishouden werd koper ook als sierelement gebruikt zoals bijvoorbeeld voor knopen, gespen, sierbeslag op deuren, kasten en kisten. Er was in het verleden volop werk voor koperslagers.

In de loop der jaren zijn veel koperen voorwerpen in het bezit van ons museum gekomen.
In de achterkamer staat een kast die er speciaal voor is ingericht, maar ook in de andere ruimtes zie je koperen artikelen. We lichten er een paar uit:

In de vitrine in de achterkamer ligt de op de vorige pagina afgebeelde gesp van een riem, die door de slager tijdens het slachten van dieren gedragen werd. Aan de riem waren verschillende schedes (een soort holsters) gevestigd, waarin messen en een lang slijpijzer gestoken werden, klaar voor gebruik.

(Geschonken door Louis Leenaerts uit Hoogerheide)

Vuurdragertje te vinden in de koperkast hiernaast, afmetingen 20 bij 13 cm, gemaakt tussen 1880-1900. (Geschonken door Eugène Jansen uit Hoogerheide)

Dit doosje diende om vuur in te bewaren. Sinds de mens ontdekte hoe vuur gemaakt kon worden was het ook belangrijk er steeds over te beschikken. Gloeiende kooltjes werden daarom bewaard in een pot of doos met vochtig mos, assen of zand als isolator. Als ze niet te veel zuurstof kregen bleven ze gloeien. Het vuur werd gevoed met hout of tondel en moest regelmatig aangeblazen worden.

Doofpot

Als het vuur uit de open haard uitgemaakt moest worden deed men het in de doofpot. In de middeleeuwen met voornamelijk houten huizen moest het vuur in de steden op een bepaalde tijd 's avonds uit. Vanwege brandveiligheid werd er huis aan huis op gecontroleerd.
(Geschonken door mevrouw Nardi Middag uit Putte)

De beddenpan

Aan de schouw in de keuken hangt een beddenpan. Daar werden gloeiende kooltjes in gedaan en de pan werd dan tussen de lakens geschoven om het bed voor te verwarmen.
Dit is wel een bijzonder exemplaar omdat de koperslager er aan de voorkant de letters IHS ingeslagen heeft.
IHS =Ihesos of Jezus monogram
Het monogram IHS is de weergave van de eerste drie letters van Jezus in Griekse hoofdletters (ΙΗΣΟΣ) : Iota, Eta en Sigma. Dit wordt ook geschreven als IHC.

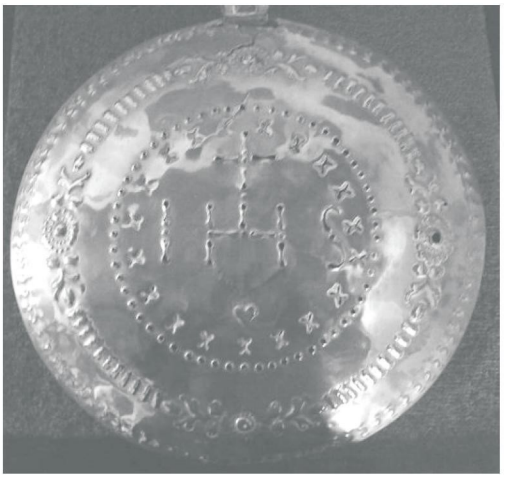

De hoofdletter S wordt in het Grieks oorspronkelijk als Σ geschreven. In de late oudheid en gedurende de vroege middeleeuwen werd dit geschreven als een C. Vanaf de latere middeleeuwen (ca. 14de eeuw) werd de S gebruikt, steeds als weergave van de sigma (Σ). De H bleef echter H, ook al gaat het eigenlijk om een E.
De opdrachtgever zal een vrome christen geweest zijn bij wie, zoals bij veel anderen, het geloof geheel verweven was in het bestaan.
(Geschonken door de familie Wernas uit Heeze N.Br.)♣

tekst en fotografie: Franka Stoutjesdijk en Adrie Raats

Kwart voor acht….

door Jeanette van den Berg-Buijs uit overlevering

Het is uit de tijd toen er nog veel mensen naar de kerk gingen en er nog veel priesters waren om op zondag meerdere kerkdiensten te verrichten.
Ook in Putte waren er twee priesters, een pastoor en een kapelaan. De een deed de vroege mis, de ander de hoogmis.

In de vroegmis zaten meestal mannen die vroeg uit de veren waren, maar daar gaven ze niet veel om, want terwijl moeder de vrouw met de kinderen bezig was konden de mannen in de vroegmis hun dutje voortzetten, terwijl mijnheer pastoor op de preekstoel stond.

Zo zag mijnheer pastoor (Rijpaert *1911-1923)*) de slapende mannen vanuit de hoogte en hij moet gedacht hebben: *"Ik zal ze wel een keertje wakker schudden"*.
Na de preek en het ophalen van het geld begon hij met het offerandegebed.
Hij riep met zeer luide stem : *"orate fraters"* (onder degenen die geen Latijn spreken, het betekent :
laat ons bidden, broeders).
Iedereen schrok wakker van deze luide stem en een van hen, een zekere meneer Fraters, sprong overeind, keek op zijn zakhorloge en riep met net zo'n luide stem: *"kwart voor acht, mijnheer pastoor"*.
Iedereen schoot in de lach. Fraters had in zijn slaap gehoord:
"Hoe laat is 't Fraters?"

Of hij nadien nog zat te slapen weet ik niet, maar als je in Putte vroeg hoe laat het was, kreeg je nog jaren nadien meteen te horen: *"kwart voor acht, mijnheer pastoor"*.♣

Drama in de Völckerpolder

de watersnoodramp van 1 februari 1953[1]

door Jan van Elzakker

Wat we op dát moment niet wisten: het zou de watersnood worden met een van de hoogste waterstanden uit de geschiedenis. Tot diep in het centrum van Antwerpen zou het water van die zware Beatrixvloed of Ignatiusvloed van 31 januari op 1 februari 1953 worden opgestuwd.[2] In een waarschuwing op de radio meldde het KMI op zaterdag 31 januari om 10.00 uur 's morgens dat het in de loop van de avond en nacht windkracht 9 zou gaan worden uit het noordwesten. 's Avonds om 21.10 uur luidde de waarschuwing: het wordt windkracht 11, vertaald: zeer zware storm. En de vermelding erbij dat het volgens de tabellen ook nog springtij zou zijn, maakte dat veel mensen met een minder gerust hart de nacht ingingen. Zeker de bewoners van de Zeeuwse en West-Brabantse polders waren bezorgder dan normaal.

1. Zie ook : Tijding 1998-2, Tijding 2002-3
2. Alleen de Allerheiligenvloed van 1570 was hoger.

Wie zo'n 60 jaar of ouder is, herinnert zich waarschijnlijk nog wel de beelden overal ter wereld vertoond tijdens het bioscoopjournaal: mensen op daken, aangespoelde kadavers van allerhande vee, weggespoelde schuren, verwoeste huizen én de familieleden van verdronken en vermiste mensen. Dagen- en wekenlang is de ramp het gesprek van de dag in de Lage Landen aan de Noordzee, en nog maanden in Australië, Canada en Nieuw Zeeland. Daar zijn immers gedurende die jaren rond 1950 vele duizenden Nederlandse emigranten gaan wonen, die machteloos staan en zonder communicatie aangewezen zijn op tijdschriften en kranten, die wekenlang onderweg zijn vanuit Nederland. Telefoneren was óf niet mogelijk, óf kostte een vermogen.

Naar de 'komedie bij Póéle' in Woensdrecht

Zelf beleef ik dit alles als tienjarig jongetje en zit die zaterdagmiddag 31 januari 1953 tussen het voornamelijk jeugdige publiek te kijken naar een toneeluitvoering van Aurora in zaal Polderzicht bij Póéle. Buiten in de polders, die aan de binnenzee grenzen, kondigen zich al de eerste verschijnselen aan van het latere extreme noodweer: pannen vliegen hier en daar al van daken, rammelende schuurdeuren piepen in de hengsels, briesende op stal staande paarden stampvoeten, onrustige honden janken en de losgescheurde takken van de bomen richten al schade aan. Toch is het dan 'nog maar' windkracht 8, in een steeds verder aanzwellende zware noordwesterstorm, die uiteindelijk tot orkaankracht zal uitgroeien.

Als de generale repetitie, die traditiegetrouw op zaterdagmiddag al om 5 uur voor de jeugd beneden 14 jaar begon, is afgelopen, worden veel jongeren opgehaald door bezorgde ouders, buren of familie; anderen, zoals de kinderen van achter uit de polders en de Achttienhuizen, worden door de verantwoordelijke mensen aangeraden ergens in Woensdrecht bij vrienden of familie te blijven slapen. Alom heerst onrust. Onheil hangt in de lucht. Mijn vriendje van toen, René Jacobs, blijft bij een ander vriendje, Dook Adriaansen slapen. Mijn overbuurjongen Louis de Vos haalt mij af op verzoek van mijn ouders. Samen worden we ter hoogte van het Slikgat en bevrijdingsmonument in de Nieuweweg omhoog geblazen, op huis aan, daar 'op' de Verwoeste Hoek in Hoogerheide. Die avond zou geen toneel meer worden gespeeld, en ook de komende dagen niet.

Dorpsstraat Woensdrecht ter hoogte van het voormalig café Zeelandia en café Polderzicht.

Een week na 'de Ramp' verscheen in de krant het bericht dat opvoering "Truuske" ten behoeve van Het Nationaal Rampenfonds in de zaal van F.v.d.Poel zal worden opgevoerd op maandag 16 en dinsdag 17 februari. Netto opbrengst f 125,00.
De collecte voor de getroffen gebieden van de watersnood in de zondagsmissen van 8 februari 1953 in het kerkje van Woensdrecht, brengt f 400,- op[3].

3. De vermelding vinden we in de resp. parochieblaadjes Kerkklokken 221 en 226 van parochie Woensdrecht.

Een jaar later – in 1954 - toneelspel van harmonie Aurora in café Polderzicht van Floran van de Poel in de Dorpsstraat 68 te Woensdrecht. Vlnr: ?, Jan Verbeek, Corrie Klaassens, Wies Montree, Janus Musters, Rinus de Puyt, ?, Janus de Dooy, ?, Josee van der Poel, ?, ?, Dolf van Hoof, ?, ?, Mans de Dooy, ? Beste lezer: u mag de namen aanvullen indien u het weet.

Wie in Woensdrecht en omgeving over de watersnood spreekt noemt in één adem de namen van de verdronken familie Nijsse en bij voorbeeld van Jan Huyps, één van de bekendst geworden symbolen voor alle redders, van vaak letterlijk, het eerste uur.

Jan Huyps

Ook Jan Huyps reed die namiddag na de voorstelling bij Poele door de polder naar huis. Jan was van huis uit een rasechte polderjongen, waarvan er destijds honderden waren in de dorpen op de Brabantse Wal; hij was zelfs als jong manneke begonnen als koeterke[4]. Daarna werd hij knecht bij Zandee, '*hij reed veel met hout en bomen op het vliegveld*', ging daar direct na de oorlog weg omdat de boer 'gedwongen op vakantie' moest, kreeg een baan als polderbeheerder in dienst van het waterschap van de Anna Mariapolder en greep de kans om havenmeester te worden als opvolger van Willem Theuns. Hij mocht zodoende aan de kaai het havenhuis betrekken, mét café, om verantwoordelijk te worden voor de waterbeheersing rond haven, kil, spuikom en sluizen. Gevoelsmatig was het de haven van Woensdrecht, maar geografisch wel degelijk gemeente Rilland (Zeeland). Jan zou er 28 jaar wonen en werken.

Hij trouwde met Pietje Almekinders, de oudste dochter van 'Marientje', de schaapherder uit de Caterspolder. Evenals Jan was Pietje verknocht aan de polders. In die tijd groeide iedereen op in nauwe relatie tot de boeren en de polders. Hij had Pietje leren kennen op

4. Koewachter

figuurlijk grote afstand, want ze was protestant, en dat was voor die tijd een bijna onoverkomelijk probleem.
Rien Huyps nu: '*Mijn opa Marientje was nogal streng in de leer, met de Bijbel altijd in de buurt en zo. Het zal er nogal niet al te makkelijk gegaan zijn met die relatie van ons vader en moeder. Trouwens, een tante en ome Hendrik trouwden later ook met een katholiek.*' De liefde overwon uiteindelijk alles, zeker toen Pietje als dienstmeisje in dienst bij een dokter in de Stationsstraat in Bergen op Zoom werd aangenomen en Jan, als trommelaar van zijn regiment voorop, voorbijkwam als die mannen de kazerne verlieten voor een rondgang door de stad.

Havenmeester Jan Huyps is als muzikant, acteur[5] en bestuurslid van Aurora én als begeleidend vader van negenjarig dochtertje Ria present geweest in de toneelzaal bij 'Póéle'.

Zoals gezegd rijdt Jan dus die 31e januari in de stormwind op de fiets naar huis.
Onderweg naar de verre Völckerpolder voelt hij instinctief dat er wat vreemds en angstwekkends aan de hand is als hij bij Non Plus Ultra de macadamweg, nu Grindweg, inslaat.

← 1e rij tweede van links trommelaar Jan Huyps. De krant van maandag 19 januari 1953 kondigde nog vol trots aan dat op zondag 1 en maandag 2 februari de toneelafdeling van fanfare 'Aurora' haar uitvoeringen van het toneelspel "Truuske" van auteur Adri Klijssen zal opvoeren.
De fanfare opent traditiegetrouw zulke avonden met enkele muzieknummers

← Boerderij Almekinders in de v.d. Eijnden Polder: het ouderlijk huis van Pietje.

Zijn vrouw, Pietje Huyps-Almekinders, alleen thuis met de kinderen Cor, Rien en Fon, maakt zich grote zorgen.

5. Later fungeert hij ook nog als souffleur.

Ze heeft hem, als hij nog in de zaal bij Van der Poel is, middels een telefoontje via Mieke Timmermans-van Wijk, al gemeld dat het in en om hun polderhuis aan de kaai niet pluis is. Uit pure voorzorg heeft hij daarom zijn dochtertje Ria[6] niet mee terug naar huis genomen maar achtergelaten bij haar vriendin Marie-Louise Pijnen; die gaat naar Sjef Pijnen op het 'kasteeltje', ook wel het jachthuis genoemd, gelegen aan de 'macadamweg'. En daar is en blijft het veilig.
Thuisgekomen treft Jan Huyps vrouw en de andere drie kinderen in grote onrust. Aan de andere kant van de zeedijk geeft de hoge waterstand daartoe alle aanleiding. Na twee uur belt hij naar politieagent Toebak, die Mieke Timmermans van de telefooncentrale inschakelt om de centrale van Bergen op Zoom 'open' te zetten, hetgeen niet zal lukken. (*zie kader op de volgende pagina*). Verder belt Huyps ook Leon Jacobs Migielsen, de dijkgraaf. '*Mevrouw Jacobs-Migielsen schrok zich dood die nacht, want de telefoon kon eigenlijk niet gaan op dat tijdstip…'*, zo weet Rien Huyps nog te vertellen.

De haven aan de kil

In het haventje heeft een schipper met een volgeladen boot met aardappelen nog geprobeerd een eind de kil uit te varen om westwaarts, aan de overkant richting Bath, een meer beschutte en veiliger ligplek te zoeken. Hij komt echter al snel onverrichter zake terug; het lukt hem eenvoudig niet tegen de aanzwellende storm de kil uit te komen en de metershoge golven te trotseren. Hij keert terug, meert weer aan en meldt zich, met zijn veertienjarig knechtje opnieuw bij havenmeester Jan Huyps. Hij maakt in principe aanstalten op zijn schip te gaan slapen omdat ook hij intuïtief aanvoelt dat er een en ander niet goed zit en Jan hem meedeelt dat de waterstand in de haven onheilspellend hoog is; het is als het ware of het vloed blijft terwijl het eb had moeten worden. Uit ervaring als oud zeilschipvaarder op 't Scheldt, met een hengst[7], weet de schipper wat dat betekent: hij besluit de schipper op zijn schip te blijven. Samen met zijn veertienjarig knechtje en hulp van Jan Huyps legt hij extra stalen kabels aan om de meerpalen. Het knechtje durft niet op het schip te blijven en vertrekt, de polder uit, richting Bergen op Zoom. Maar dat horen ze later pas. Rien Huyps nu: '*Wat een geluk dat dat schip vol met aardappelen later, toen het springtij was en er al meer dan een halve meter water op de kaai stond, niet over de palen en over de kaai tegen de dijk van de polder geklapt is, op het weeghuis! Gelukkig hebben ons vader en de schipper samen ook nog de vloedplanken in de doorgang van de dijk naar de kaai aangebracht. Die stapelden ze als het ware tussen de sleuven aan weerszijden.*[8]' Jan heeft de schipper nog enige tijd geholpen om steeds de tros te vieren.

6. Die zou later ook toneelspeelster worden.
7. Bepaald type zeilschip, kenmerkend voor gebruik in de Zeeuwse wateren
8. Zie foto, aan één kant nog steeds aanwezig in de dijkdoorgang

Communicatie tijdens de watersnoodramp

In Woensdrecht bediende telefoniste Mieke Timmermans-van Wijk de kleine telefooncentrale die toen nog met de hand geschakeld moest worden. Als een abonnee thuis de hoorn opnam en aan de slinger draaide kreeg hij of zij de telefoniste aan de lijn. In een kleine, door één persoon bediende centrale volstond het dan om de naam te noemen van degene die men wilde spreken.
In Woensdrecht had mevrouw Timmermans een postkantoor zonder nachtverbinding. De centrale in Hoogerheide onder beheer van postmeester Leon van Opdorp sloot eveneens 's avonds om 9 uur de lijnen tot de volgende ochtend 7 uur.
De abonnees konden dus alleen overdag bellen, uitgezonderd politie, brandweer, burgemeester en huisarts. Zij belden via het hoofdkantoor in Bergen op Zoom, waar ook 's nachts telefonistes werkzaam waren.

In de nacht van 1 februari 1953 ging om 5 uur 's ochtends de sirene. Leon van Opdorp belde direct met Bergen op Zoom om te vragen wat er aan de hand was en kreeg daar Piet Elst aan de lijn. Deze klaagde dat hij in Woensdrecht Mieke Timmermans niet kon bereiken. Prompt werd de doorverbinding open gegooid.

Door een Belgische helikopter die over ondergelopen gebied in de buurt vloog werd ontdekt wat er in de omgeving onder water stond. Toen kwam hulpverlening op gang.
In de dagen daarna stationeerden Belgische heli's op het vliegveld en via hun mobilofoon gaven zij de berichten door. Het telefoonkantoor in Hoogerheide werd nu dag en nacht bemand.
In hotel William bij Jac. van Hoek logeerden verslaggevers die hun kopij wilden doorbellen. Dit zorgde voor grote werkdruk en overbezette lijnen. Daarom moest het telefoonverkeer gereguleerd worden en moest de centrale de ijlberichten van helikopters en hulpverleners het eerst doorverbinden.
De bemanningen van de heli's leverden ook post af uit de ondergelopen gebieden en de verzamelplaatsen waar de slachtoffers ondergebracht waren. Deze mensen wilden hun familie en anderen laten weten dat ze nog leefden. Zij leden gebrek aan alles en dus ook aan papier. Uit de postzakken kwamen berichtjes, geschreven op repen krantenpapier of op bierviltjes.

Mieke van Wijk bezorgt hier een telegram aan de jubilerende pastoor Stallaert. Deze viert zijn 40-jarige priesterschap.

Na de watersnoodramp voelde men de noodzaak van betere bereikbaarheid en werden tijdelijk twee mensen aangesteld om de nachtverbindingen te verzorgen. Later werden er telefonistes voor ingedeeld. In Putte en Ossendrecht regelde men dat ook. Was er eens geen stroom dan moest zij die zelf opwekken door aan een hendel in een kastje te draaien.

Pas in eind 1957 waren deze dorpen geautomatiseerd. In 1962 was de automatisering in het hele land geregeld.

Jan besluit zijn gezin in veiligheid te brengen. Vrouw en drie kinderen gaan naar Goense net over de dijk in de Damespolder. Daarna gaat Jan op de fiets eerst richting de boerderij van Vogelaar en dan onder langs de dijk noordwaarts naar de boerderij van Nijsse. De stormwind is zo sterk dat hij moet beslissen na een paar honderd meter zijn fiets ter plaatse te laten en te voet verder te gaan. Na langs de dijk te hebben gestrompeld, beukend tegen de wind, bereikt hij de familie Nijsse, die met een kennis op bezoek, nog steeds wakker zijn. Na hen geattendeerd te hebben op de extreem wordende omstandigheden, het is ondertussen al laat in de avond, gaat hij naar de Achttienhuizen, officieel Völckerdorp, waar hij huis voor huis begint te waarschuwen voor het superhoge tij. Hij wordt spoedig geassisteerd door enige andere bewoners, onder andere Rien Engelaar. De gewaarschuwde bewoners reageren ongelovig, in de trant van: 'Het is nog nooit voorgekomen dat we weten, dat water in de polder gekomen is, dus het zal wel loslopen.'! De helft van de bewoners vat het te licht op en zal de gevolgen ondervinden: ze moeten later in de nacht de zolders en de daken op, of drijven in hun tweepersoonsbed met hun hoofden tegen het plafond van de slaapkamer. De mensen konden eenvoudig niet geloven in gevaar te zullen geraken: 'Er staat immers op de zeedijk ook nog een betonnen muur voor extra veiligheid,' was het commentaar! Jan Huyps gaat verder naar Gaston Michielsens. Ze sluiten de suatiesluizen[9] in de watergang ten westen van de Dameshoeve onder de dijk van Damespolder naar Völckerpolder.

Restant van de muur op de oude zeedijk hier nog te zien in de Anna-Mariapolder tegen de Belgische grens achter het havenhuis van Musters.

Jan Huyps gaat terug naar huis via de spoordijk aan de Zeeuwseweg om zo via de dijk bij de Achttienhuizen zijn fiets op te pikken, nu met wind in de rug. Het is dan al in de nacht en Jan ziet onderweg, dat ze bij Nijsse hun vee over de dam van de watergang op de dijk naast het huis hebben gedreven. Als Jan terugkomt in zijn huis kan hij niets meer aan de situatie veranderen en besluit, het is ondertussen rond 2.00 uur geworden, zich ook bij Goense en

9. Uitwateringssluis 'Het Schutlaken', zie Tijding 1998-2, blz. 13, Eug. Jansen over de polders

zijn gezin te vervoegen. De waterstand in de hoofdafvoer van overtollig polderwater, in de 'watergáánk', is ongewoon hoog omdat het water de polder niet uit gekund is. En de sluisdeuren naar de Woensdrechtse Kil waren eerder op de dag al automatisch gesloten door de druk van de vloed op de tijsluizen. De mechanische sluis, het geroeste restant ervan is nog steeds aanwezig, is eerder op de dag ook al door Jan dichtgedraaid. (zie onderste foto pagina hiervoor).

Die avond bevindt zich nog iemand in de bedreigde polder: sportvisser 'Peer den Bels', werkzaam bij Belga in Antwerpen en al veertig jaar kind aan huis bij Jan Huyps. De hond van zoon Rien Huyps vergezelt Peer altijd als die bij Huyps op 't Scheldt komt vissen. 'Onze Bob' is ook nu bij hem als de vrijgezel in de schuur van het polderhuis ligt te slapen. En dat wordt zijn redding: door het heftige geblaf van de trouwe hond die onraad ruikt, wordt Peer op tijd gewekt om het vege lijf te kunnen redden voor het snel wassende water. Nog dezelfde avond is hij via Ossendrecht en Zandvliet naar huis gegaan en daar veilig aangekomen. De schuur spoelt later in de nacht weg! '*Waar is die hond trouwens gebleven?*' vraagt de nu 75-jarige Cor Rens-Huyps zich zestig jaar later enigszins schuldbewust af. Ze kan gerust zijn. '*Die werd op het vliegveld gesignaleerd, maar is uit z'n eigen teruggekomen*, al'- dus Rien.

voormalig polderhuis

← *Jan Huyps trekt met zijn vrouw jaren later, na zijn pensioen, naar Hoogerheide en woont nog jaren gelukkig en tevreden in de Minckelersweg, nog vaak met weemoed denkend aan die dramatische dagen.*

Tien jaar geleden beweerde een journalist in Het Brabants Nieuwsblad dat de familie Huyps in spanning op zolder heeft zitten wachten op redding. Ze zouden er zich twee dagen met een zak rode peeën als 'éénganggdiner' in leven hebben gehouden. Dit verhaal is volledig uit de duim gezogen. Ze zitten veilig bij Goense, lang voor de beslissende dijkdoorbraak van rond 4 uur in die vroege zondagmorgen. In feite wordt Rien Huyps, na één nacht bij Goense, enkele weken ondergebracht bij opa Huyps. Zus Ria blijft voorlopig bij de familie Pijnen op het 'Kasteeltje' en oudste zus Cor vindt aanvankelijk onderdak bij tante Marie, mevrouw Stuijts – Almekinders, en ome Bernard, de commies op Hoogerheide op de Verwoeste Hoek.

"*Daar aan de overkant woonde mijn oude schoolvriendin Lucie Van Elzakker, daar sliep ik ook regelmatig .Het ergste vond ik, dat ik al mijn eigen vertrouwde spulletjes later kwijt zou blijken te zijn, zoals bepaald speelgoed en mijn poëziealbum*", verzucht Cor met opkomende emotie.

Terwijl Jan Huyps, de schipper van de hengst en Peer den Bels zichzelf al lang in veiligheid gebracht hebben, spelen er zich elders in de polder bij de buren, de families Nijsse en Vogelaar, in de vroege zondagochtend ondertussen dramatische taferelen af. Zo ook in de Achttienhuizen, waar de meeste mensen allemaal thuisgebleven zijn, vechten velen tegen kou en dreigende verdrinkingsdood van zichzelf en hun huisdieren. Door op zolders en daken te vluchten en de gebeurtenissen af te wachten weten ze het vege lijf te redden. Het zal nog uren duren voor er enige vorm van reddingswerk op gang komt. Zo gilt pas om 5 uur in de ochtend de sirene voor de leden van het korps van de vrijwillige brandweer op Hoogerheide. Aannemer Frans Raaymakers uit de Duinstraat springt zijn bed uit en zal pas om 10 uur 's avonds terug thuiskomen, ontdaan, dodelijk vermoeid en met kapot gestoten handen. En zo vergaat het die dag en de daaropvolgende dagen vele leden van de brandweer en andere vrijwilligers. Pastoor Konings van Hoogerheide en Stallaert van Woensdrecht sturen in de eerste vroegmis van 7 uur de mannelijke kerkbezoekers naar huis om 'ketelpak' en (lies)laarzen aan te trekken, zo veel mogelijk andere mannen te ronselen en zich bij het gemeentehuis te melden, van waaruit zo goed en zo kwaad mogelijk hulp wordt gecoördineerd, zoals het gaan vullen, transporteren en plaatsen van zandzakken of het gaan redden, in vaak gammele roeiboten, van mensen van de daken en begeleiden van bedreigd vee. Wat hebben ondernemers en boeren met allerlei transportmiddelen toen nuttige diensten verleend!

Nijsse

De naaste buur noordwaarts van de familie Huyps aan de 'Woensdrechtse' haven in de Völckerpolder, is al jarenlang boer Nijsse en zijn familie geweest. Vader Foort en moeder Adriana Nijsse, de ouders van een gezin met aanvankelijk acht kinderen, waar moeder altijd in de traditionele Zeeuwse klederdracht loopt, wonen ten tijde van de watersnoodramp zelf dan net niet meer op de boerderij in de Völckerpolder. Zij hebben eerst een klein boerenbedrijfje gehad in de naastgelegen Damespolder en woonden in de zogenoemde Twee Huizen tegenover Gaston Michielsen. Hun nog vrij nieuwe boerderij in de Völckerpolder (in 1904 bedijkt) is vanaf ongeveer 1935 opgebouwd. Vader en moeder Nijsse zijn kort vóór de watersnood naar de boerderij getrokken van zíjn vader in Kapelle bij Goes, die door omstandigheden vrij kwam en beheer nodig had. Op de boerderij in de Völckerpolder kan hij, vader Foort Nijsse, met een gerust hart de zaken

overlaten aan zijn volwassen kinderen Matthé (21), Nelly (23) en Jan (18). Nelly zorgt voor huis en haard, terwijl haar broers op hun beurt het land en vee onder hun hoede nemen.
De oudste zoon Piet Nijsse is getrouwd en wel al de deur uit en baat met zijn vrouw een café uit in Rilland[10]. Is dat omdat hij het als boer niet zag zitten of omdat hij 'te min was getrouwd'? Eén zus, Anna, was na een langdurige ziekte op 24 oktober 1944 in Ossendrecht gestorven. Het hele gezin was destijds tijdens de Slag om de Schelde in de oktoberdagen van 1944 vanuit de Völckerpolder naar Ossendrecht gevlucht zoals zoveel anderen uit Woensdrecht en Hoogerheide.
En zus Neeltje was al getrouwd met fruitteler Adrie Blok in Rilland en daarom ook al het huis uit. Ze bleven kinderloos.
De twee jongsten, zusje Adrie van 13 en broertje Foort van 15, genoemd naar zijn vader, zijn met de ouders meeverhuisd naar Kapelle. Ze gingen daar in de omgeving nog naar school. Het ouderpaar Foort en Adriana Nijsse én hun zeven kinderen hebben een mooie toekomst voor zich als ze de Völckerboerderij achter- en overlaten aan de oudsten…. Maar helaas, wat een noodlot, juist in dát weekend van 31 januari en1 februari, mogen de twee jongsten gaan logeren op de voormalige ouderlijke boerderij in de Völckerpolder bij hun broers Matthé en Jan, én zus Nelly. Wat een drama zich er afspeelt in die fatale nacht van 1 februari laat zich alleen maar raden. In uiterste nood trachten de kinderen, met het vee?, de niet ver van hun huis gelegen dijk te bereiken om naar de Kreekrakpolder te kunnen. Maar ze zijn, nadat ze door Jan Huyps gewaarschuwd werden, waarschijnlijk te laat begonnen met het karwei: het vee lossnijden en naar buiten jagen, het verder over het bruggetje over de watergang en de dijk op stouwen. Ze zijn mogelijk door de hoge waterstand en duisternis gedesoriënteerd en komen in de watergang terecht die onder langs de dijk loopt. De dan woedende orkaankracht 12 zal in die vroege ochtend desastreuze gevolgen hebben… De zeedijk met muurtje erbovenop begeeft het om kwart over vijf. De vijf kinderen Nijsse verliezen in het kolkende ijskoude water en in het pikkedonker zichzelf en elkaar. Tot op de dag van vandaag vragen velen zich nóg af waarom ze niet eerder zichzelf en hun vee in veiligheid hebben gebracht. Vader en moeder Foort en Adriana Nijsse vernemen in de loop van de zondag thuis in Kapelle het onheilsbericht: alle vijf de kinderen verdronken, de boerderij verwoest en al het vee verdwenen in de golven! Alleen de oudsten, Piet en Neeltje, beiden getrouwd en op een veiliger plaats wonend, resten hun nog. De wereld staat stil. Hun boerderij in Kapelle blijft leeg, de twee jongste kinderen komen niet meer terug.
Wat zich na twee uur in de nacht heeft afgespeeld, weet niemand. Nelly, die verkering had met de zoon van Van Wingen van de 'Plathoef' in de Anna Mariapolder[11], had haar vriend rond dat tijdstip huiswaarts gestuurd. De laatste van de vijf verdronken kinderen in de Völckerpolder wordt pas na veertien dagen gevonden. De brandweer van Woensdrecht, met o.a. Piet Kindt, André Hopmans en Kees van Elzakker, de rietdekker, hebben heel lang moeten zoeken eer het laatste slachtoffer gevonden werd.
Het hele gezin ligt begraven op de oude begraafplaats in Ossendrecht. Want ook vader Foort Nijsse (1894-1979) en moeder Adriana Woutersen (1895-1981) vinden er later hun laatste rustplaats, naast hun vijf verdronken kinderen. Maar ook bij de oudste van het gezin: de bij haar overlijden 22-jarige Anna, die er dan al vanaf oktober 1944 begraven ligt. Dat zal ook de reden geweest zijn dat de verdronken kinderen dáár werden begraven, vlakbij hun oudste zus, en niet op het kerkhof in Rilland[12], hun officiële gemeente.

10. Een zegsman meent dat hij ergens aan de Ossendrechtse kaai een café uit ging baten.
11. 'in de Annemarie' in poldertaal van boeren en arbeiders
12. Om alle verdronken slachtoffers uit Rilland Bath te gedenken, waaronder de burgemeester, is daar eveneens een gedenkteken geplaatst, waarop alle namen staan. Ook die van de kinderen Nijsse. Zie foto pagina 1 van deze Tijding.

DE LAATSTE GROET
VAN ALLE
POLDER VRIENDEN
EN
GEBUREN
SLACHTOFFERS
VAN DE WATERSNOOD
1 FEBRUARI 1953
HIER RUSTEN
DE GELIEFDE KINDEREN
VAN F. NUSSE WOUTERSEN
BROERS EN ZUSJES
FOORT NUSSE
GEB. 24-11-1937
PIETERNELLA W. NUSSE
GEB. 27-1-1930
ADRIANA NUSSE
GEB. 22-5-1934
JAN NUSSE
GEB. 14-3-1935
MATTHEUS NUSSE
GEB. 8-5-1931
UIT HET RAMPEN
GEBIED
RILLAND-BATH
ZEELAND
PSALM 77-20
UW WEG O GOD
WAS IN DE ZEE
EN UW PAD IN
GROOTE WATEREN
EN UWE VOETSTAPPEN
WERDEN NIET BEKEND

Links het graf van dochter Anna Maria gestorven aan een ziekte in oorlogstijd:
"Onze innig geliefde dochter en zuster Anna Maria Nijsse, geb. 28 maart 1922 te Kapelle Overl. 24 October 1944 te Ossendrecht."

Rechts de graven van de ouders Foort Nijsse en Adriana Woutersen

Op het monument van de vijf graven op het oude kerkhof van Ossendrecht lezen we:
"De laatste groet van alle poldervrienden en geburen;
slachtoffers van de watersnood 1 Februari 1953"; en verder: "Hier rusten de geliefde kinderen van F.Nijsse-Woutersen, broers en zusjes".
Met tot slot, uiterst rechts op de vijfde staande steen, de tekst van een bekende toepasselijke psalm.

Een tweede ramp voor overblijver Piet Nijsse

Piet Nijsse volgt zijn broers en zus op en wordt toch boer in de Völckerpolder op de door de stormvloed grotendeels verwoeste boerderij. Een nieuwe boerderij wordt gebouwd met een moderne droogzolder in de schuur en de eerste oogsten worden binnengehaald [13]. Er tekent zich na twee jaar bewerken, zoals ploegen, zaaien, maaien en oogsten een nieuwe catastrofe af, vooral voor Piet Nijsse en zijn gezin, maar ook voor zijn verdere familie. Wat is het geval?
Piet rijdt tijdens het oogsten in de zomer van 1955 steeds naar het land achter zijn woonhuis op en neer met tractor en aanhanger om de tarwe binnen te halen. Het schouwspel herhaalt zich die dag in steeds hetzelfde ritme: langs de ene zijde van de schuur met tractor en volgeladen wagen binnen rijden, dan de tarweschoven lossen op de tas in de schuur, vervolgens langs de andere zijde weer leeg naar buiten en terug naar het veld. Bij het op en neer rijden van de schuur naar het land wordt Piet regelmatig vergezeld door zijn twee zoontjes van ongeveer vier en twee. De oudste heet, zo wil de traditie, ook weer Foort, zoals opa en oom. Dan moet er, het zal zo ongeveer een uur of twee in de middag geweest zijn, 'iets' gebeurd zijn in de schuur. Waarschijnlijk ontstonden bij het starten vonken uit de uitlaat van de tractor. Maar niemand kan er later het fijne over zeggen, laat staan bewijzen.

Ooggetuige

Op ongeveer honderd meter afstand, tegenover de boerderij van Piet Nijsse, ligt, ook nu nog, een behoorlijke kavel poldergrond waarop de Hoogerheidese boer Jan van 'Poesjes', Jan van Ostaaij, uit de Duinstraat in Hoogerheide, boert. Toentertijd heeft ook hij met zijn familie de tarwe geoogst, echter niet binnengehaald om thuis te dorsen, maar in een grote tas op het veld opgeslagen, wachtend op het moment dat de loondorsers Louis Koevoets en Toon van Loon van het Zandfort een dag tijd hebben om te komen met hun 'dörskas(t)', de dorsmachine. Midden augustus, niet lang na de oogst, vinden zij de tijd: de dag van dorsen wordt vastgelegd. 's Morgens in alle vroegte op die bewuste dag in augustus, vertrekt Rinus van der Poel, neef en geplande opvolger van ongetrouwde Janoom van Poesjes, met zijn tweespan paarden voor de wagen naar de Völckerpolder. Bij Poesjes kennen ze dan nog niet de luxe van een tractor; gestaag stapvoets rijdt hij naar 'De Völcker' om te gaan dorsen. Als vakantieknechtje[14] vergezelde ik Rinus op de lange tocht naar de kavel in de Völckerpolder, gelegen tegenover de nieuwe boerderij van Piet Nijsse. De wagen wordt na anderhalf uur onderweg te zijn geweest bij de tarweklamp geplaatst, de paarden uitgespannen en te voet naar de paardenstal in de schuur bij Piet Nijsse gebracht, om daar gedurende de dag op stal te staan. Een dagje logeren voor de dieren, voorzien van eten en drinken, uit de zon, rusten ze voor de zware klus die hun 's avonds nog wacht: enkele tonnen 'opgezakte' tarwe, resultaat van een dag 'dörsen'[15], naar huis brengen.
Het wordt letterlijk een bloedhete dag. Jan van Poesjes, Van Ostaay zelf, met zijn personeel van die dag: oomzegger Rinus, zijn zwager en de vader van Rinus, Kaster van der

13. De verzilting door het water uit de Westerschelde was in onze polders geringer dan in de door Oosterscheldewater overstroomde polders. Er kon weer snel worden gezaaid en geoogst in de Völcker. In 1867 werd de open verbinding van de vele eeuwen, zeker tijdens wantij, met elkaar in verbinding gestaan hebbende Wester- en Oosterschelde definitief opgeheven door de aanleg van de spoorweg op de Kreekrakdam.
14. Gedurende een paar jaar was ik niet van de boerderij van Poesjes weg te slaan. Ook Ko Dirckx, Rudie Toussaint en Kootje Bogers kwamen er graag, maar wie niet van de jongens in de buurt?
15. Zie Tijding 1999-3/2000-1: Eugène Jansen '100 jaar dorsen in de Zuidwesthoek'

Poel, de ingehuurde krasse buurman 'Koolske' en ik, schrijver dezes, beginnen het in een grote klamp op het land zittende graan te dorsen. De Koevoetsen en Van Loon starten de dorsmachine op, met motortractie van hun tractor, en zullen zelf die dag ook niet stilzitten. Het karwei kan beginnen. Ieder kent zijn taak. Het is de tijd dat de mechanisatie nog in de kinderschoenen staat en dat, zonder de geavanceerde techniek van combines, het gele graan moet worden gewonnen. Alles is handwerk: het 'opvörken' van de schoven met de tweetandige vork vanaf de klamp naar de boven op de dorsmachine staande helper, die de schoven lossnijdt of losknoopt en in de machine moet invoeren, tot en met de man aan de zich gestaag vullende zakken beneden, die telkens de volle zakken op de rug slingert van de man die de gereedstaande wagen moet laden, die 's avonds mee naar huis gaat. De geperste pakken stro die de machine 'uitspuugt' worden in een klamp opgestapeld. Alles verloopt naar wens en het werk schiet al aardig op. Met onderbreking van de noodzakelijke drink- en schaftpauzes, want het werk is stoffig, zwaar en inspannend, het weer droog en warm, vordert de dag zoals gepland. Tegen de avond zal huiswaarts gekeerd kunnen worden.

← Rechts kavel van Poesjes waar gedorst werd tijdens de brand.

Vuur

Het zal zo'n een uur of drie geweest zijn dat ik, boven op de gehalveerde tarweklamp staande en de schoven aangevend, even opkijk. Ik zie dat boven uit het 'ventilatieschouwke', het lijkt een schoorsteen, midden op het dak van de schuur van Piet Nijsse, zwarte rook opkringelt. Ik kan mijn ogen niet geloven: maar waar rook is, is vuur; er is brand in die schuur! En de paarden staan daar!! "Bràànd! Bràànd!" Door het lawaai van de dorsmachine hoort niemand me. Ik spring vanaf de klamp tarweschoven op de dorsmachine en blijf schreeuwen. 'Koolske' hoort me en begrijpt het geschreeuw als ik hem ook nog wijs in de richting van de schuur en springt net als ik van de dorsmachine. Hij rent, voor zover hij kan, richting schuur. Ik ren als een gek naar Rinus en Kaster in de buurt van de zakken aan de achterkant van de dorsmachine, schreeuwend als een bezetene om boven het dorsmachinelawaai uit te komen. Rinus vestigt daarop een nooit erkend wereldrecord 100m sprint. Hij realiseert zich dat hun belangrijkste kapitaal, de paarden, in levensgevaar zijn! Rinus en Koolske[16] negeren de grote stukken golf-

16. Tijdens de vorderingen van paarden door de Duitsers in de oktoberdagen 1944 had hij ook al eens de paarden van 'Poesjes' gered door ze verborgen te houden in het schuurtje bij zijn arbeidershuisje achter de boerderij van de familie Van Ostaay in de latere Nijverheidsstraat. De bezetter vermoedde op die plek zeker geen paarden, daar was het te klein voor.

platen die met enorme knallen van het dak van de schuur de polder en over de dijk het Scheld inzeilen. Ze rukken, verstand op nul, de staldeuren open, duiken naar binnen en weten de vastgebonden paarden los te krijgen en naar buiten te leiden. De kribben van de paarden branden al! Het had letterlijk geen minuut later moeten zijn! Binnen is het één grote vuurzee. Alles staat in lichterlaaie. Er valt niets meer te redden. Rinus en Koolske rennen, ieder met een nauwelijks te beteugelen paard aan de leidsels, terug naar de dorsplek, waar de machine ondertussen door de Koevoetsen was stilgezet.

De grootste angst

Piet Nijsse is op de kavel achter zijn bedrijf bezig met oogsten, het laden van de tarweschoven op de aanhanger. Zijn gehoor wordt gehinderd door het lawaai van de tractor en hij komt pas na minuten tot het besef van wat er gebeurt doordat hij de platen met grote knallen van het dak van zijn schuur ziet vliegen. Hij hoort en ziet dan de paniek rondom zijn schuur en het nabijgelegen land van 'Poesjes': hij koppelt de half geladen wagen af en komt met de tractor snel richting huis. Het allerbelangrijkste van die dag, wat een opluchting: de twee zoontjes van Piet Nijsse zijn deze keer niet in de schuur blijven spelen, maar mee op de tractor gegaan tijdens het 'mennen van de tarwe' op het veld.

Het noodlot legde de voor die tijd prachtige nieuwe schuur volledig in de as. Piet had tijdens de middagpauze nog vol trots de moderne droogzolder voor uien, aardappelen en dergelijke getoond. Het andere lot was Piet Nijsse dit keer goed gezind: de twee kinderen waren op de tractor mee naar het veld gereden en zaten veilig bij hun vader op schoot.

Ik ben er helaas niet in geslaagd de enige overgebleven familieleden, deze twee zonen van Piet, die aan de verbrandingsdood ontsnapten, te traceren.

TENSLOTTE

Rond 1980 verlaat Piet Nijsse de onheilsboerderij, zijn beide zonen zien het bedrijf niet zitten. Hij verkoopt alles aan de familie Lobbezoo-Lambregtse. Die beginnen er een bedrijf in gladiolen en tulpen. "Dat wordt geen succes", zegt anno 2012 mevrouw Lobbezoo met niet geringe ironie.

Later neemt boer Oerlemans van Korteven huis en schuur over en bouwt er een grote mesterij naast: een stierenschuur, waarbij de destijds door Piet Nijsse na de brand nieuwgebouwde schuur in het niet valt.

Ernaast startte enige jaren geleden de zoon van de familie Lobbezoo een prachtige minicamping: "De Boere Zwaluw", Vierlingweg 25.

Bronnen met meer informatie:
1. S.J. Kluiving, A.J.M. de Kraker. K.J.Kerckhaert en N.Brand: Cultuurhistorische inventarisatie aan de voet van de Brabantse Wal, ISSN 1872-2350
2. E.Jansen, Tijding 1998-2: Achtienhuizen
3. Mondelinge overlevering door o.a. M.Huyps en Cor Rens-Huyps, mevr. Nel Suykerbuyk- van Opdorp
4. s20101227@ http://nl.wikipedia.org/wiki/Stormvloed_van

Boven: de huidige situatie:
Geheel links stierenmesterij Oerlemans, centraal boeltje Nijsse na de brand, geheel rechts nog is nog een gedeelte van de boerderijcamping De Boere Zwaluw te zien. Op de voorgrond brug en watergang waar zich het drama moet hebben afgespeeld.
Onder: met pijltjes staan de dijkdoorbraken in 1953 aangegeven.

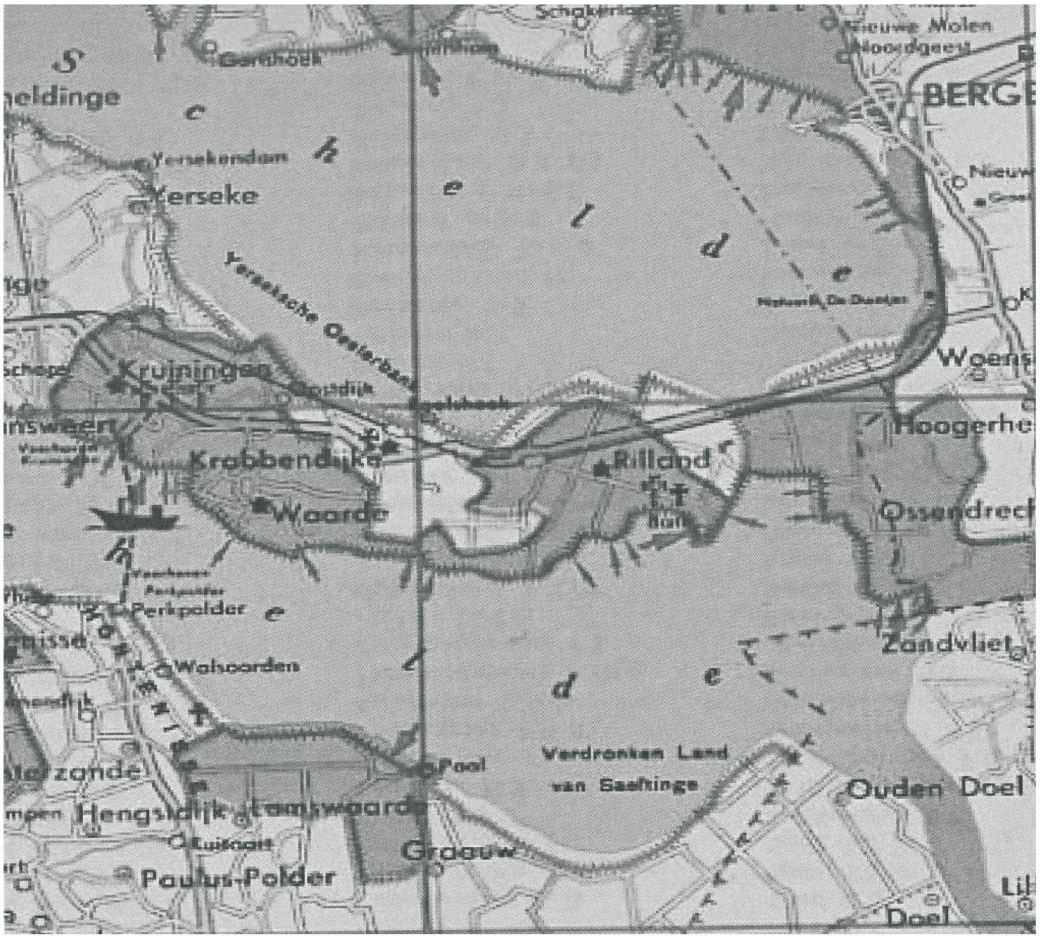

NASCHRIFT

De Beatrixvloed of Sint Ignatiusvloed, ontstaan door springtij en een noordwesterstorm met orkaankracht, eiste meer dan 1800 mensenlevens, een veelvoud daarvan aan dierenlevens en verwoestte voor meer dan 100.000 inwoners have en goed.
Voor het gevoel van de poldergemeenschap waren de families Huyps en Nijsse nauw verbonden met de inwoners van Woensdrecht. Dat gold ook voor de Achttienhuizeninwoners, zo men wil van Völckerdorp. Dat weinigen zich realiseerden dat de verdronken kinderen inwoners van het Zeeuwse Rilland waren, had zijn redenen. Honderden polderwerkers beschouwden de polders als Woensdrechts gebied. Dat werd mede in de hand gewerkt doordat het gebied dezelfde postcode en kengetal gegeven werd als Woensdrecht. Vandaar dat ten tijde van de watersnood iedereen enorm meeleefde met wat de familie Nijsse was overkomen. Tot op de dag van vandaag zit hun drama in het collectief geheugen.
En dan een verbijsterende gewaarwording tijdens een tv-uitzending van het programma De Reünie op 27 januari van dit jaar. Daarin bleek in Oude Tonge eenzelfde drama te hebben plaatsgevonden. Ook daar verdronken vijf kinderen van een familie Nijsse.

Oorzaken en gevolgen

Völkerpolder met zicht op boerderij Vogelaar en links het havenhuisje.

Er zijn grote verschillen in aantallen dodelijke slachtoffers in de dorpen op de verschillende eilanden, dorpen die vaak helemaal niet ver van elkaar lagen.

Redenen hiervoor:
- hoogteverschillen in de polders. Zo stond bijvoorbeeld bij Jan Huyps het water 2m 50 hoog, terwijl voor het wat hoger gelegen Achttienhuizen ongeveer 1m60 gold.
- het verschil in richtingen van waterstromen,
- verschil in sterkte van binnen- en slaperdijken
- én verschillen in deskundigheid van hulpverleners en bestuurders.

Zwaar waren de verliezen in Nieuwe Tonge: 85 (4% van de bevolking), Oude Tonge: 303 (9,9%), Nieuwerkerk: 288 (15,4%), Ouwerkerk: 91 (16,3%).
Het officiële dodencijfer dat eind september 1953 werd vrijgegeven door Het Rode Kruis was 1795: 247 in Noord-Brabant, 6 in Noord-Holland, 865 in Zeeland en 677 in Zuid-Holland. Dat cijfer is later bijgesteld omdat veel later bekend werd dat in

Nieuwerkerk in Zeeland in de rampnacht 2 kinderen werden geboren, die echter met hun moeders verdronken waren. En verder verdronken 16 zeelieden van de haringkotter YM 60 Catharina Duyvis, 7 bemanningsleden van de kustvaarder Salland en de tienkoppige bemanning van de kustvaarder Westland op weg van Cuxhaven naar King's Lynn. Totaal 33 man. Van de eerstgenoemde twee schepen is later nog wat gevonden, maar van de laatste kustvaarder ontbreekt elk spoor.

Ook kwamen er nog 2 militairen om het leven tijdens reddingswerkzaamheden op 2 en 4 februari. Verder is niet vast te stellen hoeveel mensen er alsnog gestorven zijn ten gevolge van ziekte en/of stress nadat ze geëvacueerd waren. In 1954 publiceerde het Centraal Bureau voor de Statistiek het voorlopige officiële cijfer van 1835.

In hoeverre gebrekkige communicatie een rol heeft gespeeld blijft gissen. We moeten ons realiseren dat velen onder erbarmelijke omstandigheden vele uren op zolders en daken hebben doorgebracht. Hoeveel zullen er bezweken zijn voor er hulp kwam? Alle communicatie was vergeleken met nu primitief: de houten palen met daartussen de overal bovengrondse draden vallen op foto's uit die tijd altijd op; binnen het gebied van 165.000 hectare ondergelopen land bestond verbinding uit een enkele radiozendamateur. Transport naar en toegankelijkheid in het gebied waren schaars. Er was toen nog geen enkele communicatie mogelijk zoals we die nu kennen. De professionele PTT-verbindingen zaten in de rand van het rampgebied, van waaruit ook de bekende stemmen en namen van radioverslaggevers als Arie Kleywegt, Jan de Troye, Goos Kamphuis en Herman Felderhof miljoenen luisteraars via Hilversum aan de radio gekluisterd hielden, snakkend naar nieuws over vermisten en familie of andere huiveringwekkende verhalen aanhorend.

De eerste grote geldinzamelingsactie uit de moderne geschiedenis 'Beurzen open, dijken dicht', gepresenteerd door de onvergetelijke Johan Bodegraven, zit nog bij veel ouderen in het hoofd. De wereldwijde actie bracht 62,5 miljoen gulden op.

De stoffelijke hulpgoederenstroom was zo kolossaal dat Het Rode Kruis besloot grote delen ervan door te sturen naar andere rampgebieden en derdewereldlanden. Het was veel te veel….♣

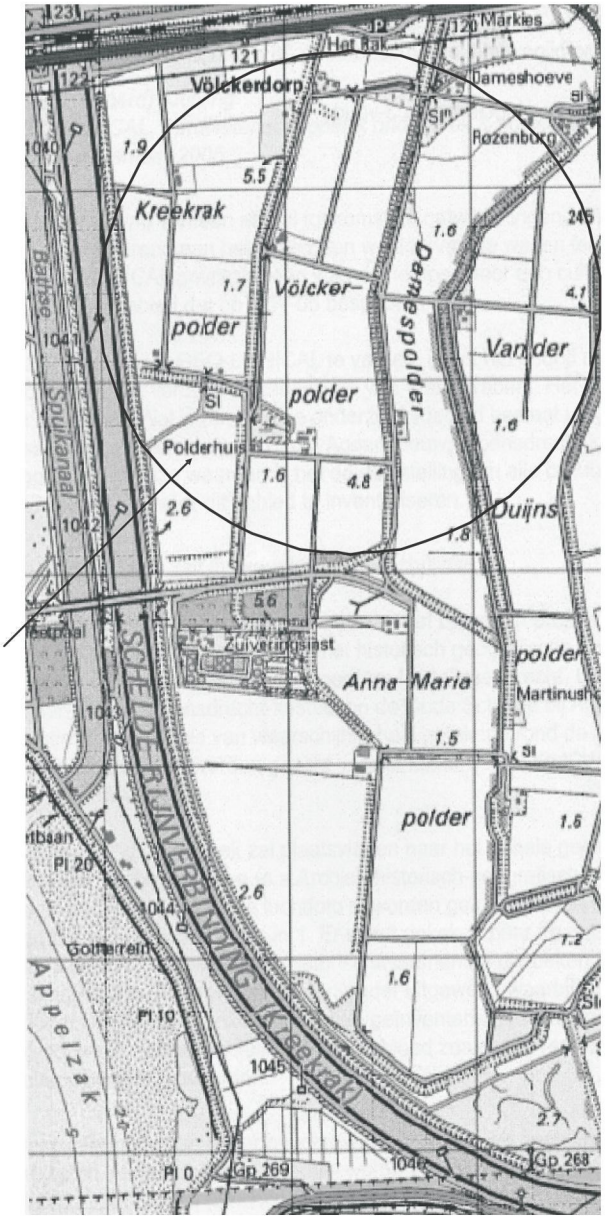

't Polderhuis, met rechts daarachter de boerderij van Vogelaar en daar weer achter in een rechte lijn naar rechts de boerderij van Goense.
De boerderij van de familie Nijsse lag langs de dijk recht naar het noorden vanuit het polderhuis. Nog verder naar het noorden ziet u Völkerdorp met Achtienhuizen.

GRENSPALEN

door Jeanette van den Berg - Buijs

Nadat Napoleon Bonaparte in 1815 bij Waterloo verslagen was, werd in Wenen besloten de vroegere Oostenrijkse Nederlanden - nu België - samen te voegen met het grondgebied van wat eerder de Bataafse Republiek was - nu Nederland. Deze nieuwe staat zou dan als buffer moeten dienen om Frankrijk ervan te weerhouden nog eens een veroveringspoging te wagen.
De twee samengevoegde gebieden vormden nu een koninkrijk met aan het hoofd koning Willem I uit het huis van Oranje Nassau.

Na verloop van tijd kwam er steeds meer kritiek vanuit de bewoners in het zuiden op Koning Willem I. Dit liep zo hoog op dat op 4 oktober 1830 België zijn onafhankelijkheid uitriep.
Willem I gaf zijn nog niet zolang verworven terrein natuurlijk niet zo gemakkelijk gewonnen en hij stuurde zijn zoon - de latere Willem II- ten strijde. Deze nam de leiding in een tiendaagse veldtocht. Dit bracht Putte en andere grensplaatsen in een moeilijk parket. Geen enkele Puttenaar wilde zich als vrijwilliger aanmelden voor deze veldtocht, zij zouden immers wel eens tegenover bloedverwanten kunnen komen te staan!
De tocht bracht niet het gewenste resultaat en in augustus 1831 werd een wapenstilstand gesloten. Toch duurde het nog tot 19 april 1839 (!) voordat Nederland en België definitief vrede sloten en de goedkeuring volgde pas op 4 februari 1843.

In die tussentijd moesten er heel wat gevoelige punten geregeld worden, o.a. waar de grens precies moest komen te liggen. Uiteindelijk werd besloten dat voor Putte de grenzen van de Vrede van Munster uit 1648 opnieuw van kracht zouden zijn. De grensgemeenten moesten dus de landsgrenzen weer instellen. Putte werd weer gesplitst en wij werden weer twee

↑ *grenspaal nummer 256 te vinden op het eind van de Grensstraat, ter hoogte van de Bosweg.*

↓ *De schrijfster rust even uit op een van de grensstenen tijdens haar speurtocht naar Putse grenspalen. De grensstenen zijn waarschijnlijk door een boer van zijn land gehaald en aan de kant gegooid.*

aparte dorpen. De bewoners moesten maar zien bij welke kant van de grens zij wilden horen.

De gemeente Putte was op administratief gebied een chaos, wie woont waar? Documenten voor geboorte en huwelijk of overlijden moesten gearchiveerd worden en ga zo maar door; dat er veel overlast was is wel zeker.

In 1844 ging men over tot markering van de grenzen met 388 grenspalen en vele grensstenen. De Belgische firma Desour leverde de grenspalen. Deze palen zijn van gietijzer gemaakt, bovenop staat een soort dennenappel, aan de ene zijde staat de Vlaamse leeuw en aan de andere zijde de Nederlandse leeuw met zwaard, het jaartal 1843 en het nummer van de paal.

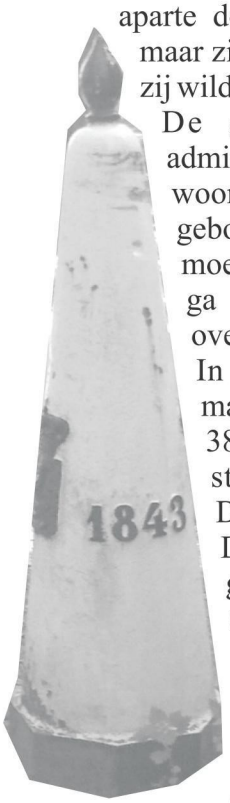

Deze palen moesten worden geplaatst met het wapen aan de zijde van het land.

Putte heeft de nummers 251 t/m 262 op haar grondgebied staan. Daar waar de grens een hoek maakt staat een grenspaal en tussen de grenspalen werden grensstenen geplaatst. Niet alle grenspalen kun je zien staan, de nummers 252, 253, 254 en 255 staan op privéterreinen.

Paal 256 staat op het einde van de Grensstraat en de hoek Bosweg. Bij de grensovergang Antwerpsestraat/Canadalaan staat nummer 257 en nummer 258 staat bij de parking Oudbroek. Nummer 259 staat op het privéterrein "Duindak", nummer 260 bij Berendrecht en nummer 261 bij het waterloopje de Rijn. De laatste, nummer 262, bij Zandvliet.

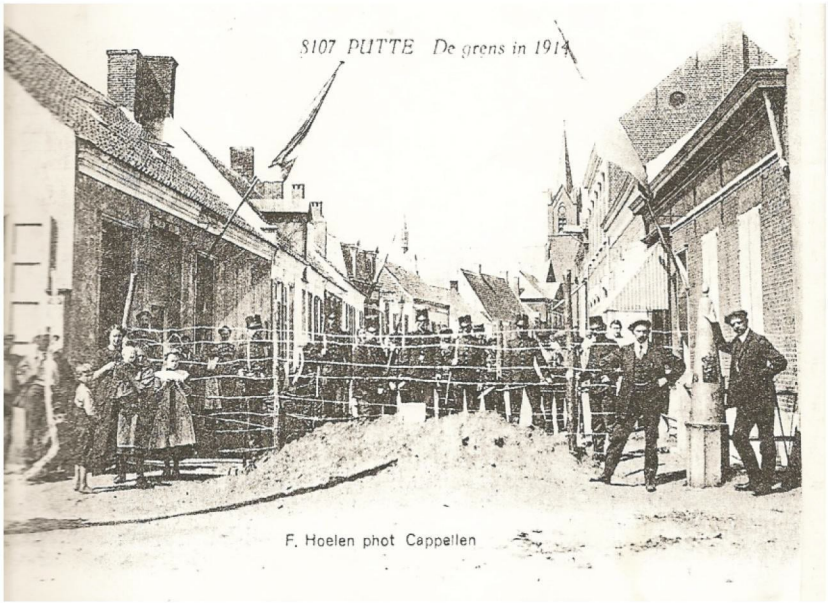

→ Tijdens de twee wereldoorlogen is door de Duitse bezetter de grens gesloten door midden in de straat een versperring van prikkeldraad aan te brengen. Niet gemakkelijk voor de grensbewoners. Je kunt dan niet zomaar bij je familie of overburen op bezoek. Maar ook dan hebben de Puttenaren alternatieven, want hebben ze aan de ene zijde te kort aan iets, dan zorgt de andere zijde van de grens dat het er komt. Hoe dan ook, óf door de bossen ofwel gooien zij het 's nachts wel over het prikkeldraad heen.

Paal nummer 257

Paal nummer 257 heeft niet altijd op dezelfde plek gestaan. Hij kreeg eerst een plekje op de hoek Antwerpsestraat/ Grensstraat. Daar was het echter niet al te veilig: aan het begin van de Tweede Wereldoorlog, in 1940, was er op dit kruispunt bij de grens dynamiet in de grond geplaatst en tijdens de vlucht tot ontploffing gebracht. De hele omgeving werd vernietigd.
Bij de wederopbouw is de paal verplaatst.
Dit nieuwe nummer 257 had ook iets bijzonders: er kwam gas uit! Stond hij op een gasbel? Het zat zo: op de hoek bij café Grenszicht stonden Nederlandse en Belgische douaniers bij elkaar, daar hadden zij namelijk een beter overzicht dan bij de slagbomen, die wat verderop bij hun kantoren stonden. In 1976 stonden zij daar weer te posten en ze roken al enige tijd een sterke gaslucht. Waar kwam dat vandaan? Ze gingen op onderzoek uit: de gaslucht bleek uit de grenspaal omhoog te komen. Toen ze er een lucifer bij hielden werd de paal verwarmd.
De douaniers zouden proberen er een eitje op te bakken. Zij hadden de kranten verwittigd en die middag werd het eitje gebakken, en warempel het lukte nog ook. Grote hilariteit.

Wat was er aan de hand? Al in 1911 kreeg Putte gas vanuit België. De Antwerpse Gas Maatschappij kreeg op 13 juli de concessie om een net van gasleidingen aan te leggen in de gemeente Putte. Het contract met deze maatschappij werd pas opgezegd in 1961 toen de Nederlandse NV Intergas de energie ging leveren.
In oktober 1962 werd Putte op het Nederlandse gasnet aangesloten.

Bij deze overgang vergat de Belgische maatschappij enkele leidingen weg te halen. Hierin was waarschijnlijk nog wat gas blijven zitten en dat kwam langs de grenspaal omhoog.
Na de ontdekking heeft de gasmaatschappij de leidingen opgegraven in verband met ontploffingsgevaar.
Inmiddels zijn de slagbomen verdwenen: de grenzen zijn open, er is één Europa, maar.... de grenspalen staan er nog steeds.♣

INGEZONDEN BRIEF

Beste Vrienden,

Met volle aandacht lees ik steeds uw tijdschrift. In Tijding 2012 nr. 2 had ik veel belangstelling voor het artikel "Putte in vroegere tijden": blz. 50 t/m 53.

In aansluiting hierop schrijf ik een verhaal neer over mijn voorouders in Putte:
Mijn grootvader langs moederszijde werd geboren in het Jordaensstraatje, achter het grafornament van Jacob Jordaens. Hij zag het levenslicht op 3 dec. 1869, als Petrus Ludovicus Van Hoydonck. Zijn vader Petrus Franciscus werd geboren op 2 feb. 1807 te Putte Ertbrand. Dit viel toen onder de parochie van Hoevenen en hoorde als gemeente ook bij Hoevenen. Voor het dopen van Petrus Franciscus moesten zijn ouders te voet naar hun parochiekerk in Hoevenen en dit in de winter!!
Zijn ouders waren ook gehuwd in de katholieke kerk aldaar.
Napoleon had rond 1805 de burgerlijke stand ingesteld met verplichte aangifte van geboorte, huwelijk en overlijden; maar lang voor Napoleon zijn nieuwe wet uitvaardigde, had het Concilie van Trente rond 1550 alle parochiepriesters verplicht geboorten, huwelijken en overlijdens op te schrijven in speciale registers.
In de steden gebeurde dit vrij vlug, maar in de kleinere parochies moest de bisschop wel tot driemaal toe de priester aanmanen met deze registers te beginnen. In wezen gebeurde die registratie dus al minstens twee eeuwen voor Napoleon dit gebruik overnam en de kerk verplichtte haar boeken af te geven.
Toen mijn overgrootvader gedoopt was, dachten zijn ouders, mijn betovergrootouders, dat alles in orde was, maar de baker, die de bevalling begeleid had, had een officiële functie en moest het kind wettelijk aangeven. Dit deed ze de volgende dag. Daar Petrus Franciscus ouders niet wettelijk gehuwd waren werd hij ingeschreven op naam van zijn moeder Joanna De Beukelaer. De tekst was onder de Franse bezetting in het Frans en volgens de burgerlijke stand heette hij Pierre François De Beukelaire (werd zo lokaal uitgesproken).
Mijn overgrootvader huwde als weduwnaar van Regina Braeckmans en van Anna Catharina Van Tichelen voor de derde keer met Isabella Plompen, in de katholieke kerk in Putte N.Brab., die hijzelf rond 1860 mee had helpen opbouwen, als schrijnwerker. Op het huwelijksuittreksel, dat in mijn bezit is, staat hij opgeschreven als Petrus Franciscus Van Holldonck en niet als Van Hoydonck. De toren van de oude kerk die er nog staat doet mij steeds aan mijn overgrootvader herinneren.
Zoals gezegd huwde Petrus Franciscus er met Isabella Plompen, op 27 nov. I 868. Zijn echtgenote werd te Putte Stabroek geboren op 24 okt. 1827. Zij zijn beiden in Putte N.Brab. overleden en er begraven.
Het is wel grappig dat mijn grootvader en zijn ouders elk Putte als geboorteplaats hebben, maar dat dit Putte telkens bij een andere gemeente hoort.
Bij het huwelijk van mijn overgrootvader traden als getuige op: Joannes Franciscus Van Hoydonck, geboren in 1811, landbouwer in Putte N.Br. Een tweede getuige was een neef langs moederskant:
Cornelis De Beukelaer, geboren in 1804 en winkelier (grutter) in Putte N.Brab. Mijn betovergrootmoeder Joanna De Beukelaer is volgens mijn grootvader stamverwant aan de familie De Beukelaer (bitterpeeën) en de familie De Beukelaer (koekjes).

Toen mijn grootvader een kleine jongen was, stond er in Putte N.Brab. een oud vervallen protestants kerkje, met daarbij een zeer oud kerkhof, beiden vermoedelijk uit het begin van de 17e eeuw.
In de door Spanje bezette gebieden waren

alle kerkhoven katholiek gewijd. Een klein hoekje was voorbehouden voor hen die niet katholiek waren, smalend de "Geuzenhoek' genoemd.
Hier wilden anders gelovige Christenen niet begraven worden en er werd tot het bouwen van het protestantse kerkje en kerkhof overgegaan. cf. de drie kerkhoven voor het begraven van Joden (nog steeds in gebruik).
Deze toestand duurde tot de Franse bezetting. Van toen af mag ieder graf afzonderlijk gewijd worden. Vanaf ongeveer 1800 hadden bovengenoemde kerk en begraafplaats hun nut verloren er woonden in Putte geen protestanten meer en daarom besloot de overheid rond 1875, om alles op te ruimen.
Soms speelde mijn grootvader en zijn vriendjes met rondslingerende knoken. Een Amsterdamse opkoper maakte met deze knoken hele geraamtes en verkocht ze aan onderwijsinstellingen, volgens mijn grootvader ook aan de Universiteit van Amsterdam.
We kunnen er van uitgaan dat er in de l7e en l8e eeuw heel wat welstellende burgers uit Antwerpen op dat kerkhof begraven werden.
Onder impuls van de Antwerpse familie Couperus (groothandel in koffie en thee) en de zeer bekende Antwerpse kunstschilder Lamorinière werd een comité opgericht om het graf van Jacob Jordaens te redden. Zo bleef een zeer belangrijk grafmonument in Putte N.Brab. bewaard. De originele stenen van het graf van Jacob Jordaens, zijn vrouw en dochter werden er in verwerkt. Bovenop prijkt het borstbeeld van Jacob Jordaens; het werd vervaardigd door de bekende Antwerpse beeldhouwer Jef Lambeau. Het standbeeld van Brabo met fontein op de Grote Markt in Antwerpen is ook van zijn hand. Mijn grootvader was bij de inhuldiging aanwezig.

De families Lamorinière en Couperus hadden een buitenverblijf in Putte N.Brab. Een betachterkleindochter van Lamorinière woont nog in het originele hoveniershuis in de Oude Postbaan.

Ondanks het strenge toezicht op het geloof onder de Spaanse bezetting, was er in Antwerpen toch een protestantse gemeente, die reeds opgericht werd in 1519 en die ten huidige dage nog steeds bestaat. Zij draagt de naam Hollands-Vlaamse Gemeente te Antwerpen en staat in de Lange Winkelstraat. Het is een gothische kloosterkerk die toebehoorde aan een verdwenen vrouwelijke orde. Zij werd gesteund door invloedrijke Antwerpenaren zoals Jacob Jordaens. De diensten werden in zijn kelder gehouden.
De Antwerpenaar Jacob Jordaens was net zoals Pieter Paul Rubens een leerling van Van Noort een noordeling, die met succes zijn geluk in het toen zeer welvarende Antwerpen kwam beproeven. Deze laatste had een beeldschone dochter; Jacob vroeg haar ten huwelijk en de voorwaarde was dat hij, als katholiek protestant moest worden. Dit was een openbaar geheim, maar aangezien Jacob een hoog aanzien genoot, werd dit blijkbaar stilzwijgend getolereerd.
Rubens en Van Dijck zijn zich verder gaan bekwamen in Italië , maar Jordaens is zijn eigen weg in Antwerpen gegaan.
Toen Rubens in 1640 overleed, stonden er in zijn atelier een reeks onafgewerkte opdrachten. Jordaens werd verzocht deze af te werken en hij deed dit met verve.
Jacob Jordaens werd geboren te Antwerpen in 1593 en overleed er in l678. Hij werd 85 jaar, hetgeen in die periode een zeer hoge leeftijd was. Terwijl Rubens en Van Dijck alleen katholieke opdrachtgevers hadden, werkte Jordaens ook voor Calvinistische opdrachtgevers. Zo hangt er in de Ridderzaal in Den Haag waar Koningin Beatrix jaarlijks de miljoenennota voorleest, een schilderij van hem van 5m bij 7m, de slag op de Mookerheide voorstellend, waarbij twee broers van Willem van Oranje-Nassau sneuvelden. Hij schilderde dit doek op verzoek van de weduwe van een van de twee gesneuvelde broers.
In verband met het Putse protestantse kerkje stel ik mij de vraag: waar zijn de doop-, huwelijks- en overlijdensboeken naar toe? In de overlijdensboeken zou men kunnen terugvinden, wie er in Putte (N.Br.) begraven werd.
Het zou me niet verwonderen dat ook Van Noort daar met zijn gezin begraven werd en misschien nog andere bekende personen.

De heer De Ram spreekt tijdens de inhuldiging van het Jordaensmonument in Putte op 24 september 1905. (Foto uit collectie gemeente-archief Bergen op Zoom)

Na het Jordaensverhaal wil ik nog vertellen, dat mijn grootvader als 12-jarige wel eens koewachterde voor zijn oom, boer Cuypers, op het Hoogeind in Stabroek. Schoolplicht bestond er nog niet. Prikkeldraad werd pas uitgevonden door een West-Vlaamse boer Beckaert in 1885. Daarom moest er gezorgd worden, dat alle dieren op hun eigen gronden bleven grazen. Meestal werd dit gedaan door kinderen van 10 tot 14 jaar samen met één of twee honden. Dat was de tijd, dat er nog ganzenhoeders, varkenshoeders, herders en koewachters bestonden.
Grootvader zwierf met zijn vriendjes rond in de wijde omgeving door geen afsluitingen gehinderd.
Zij ravotten op de Huzarenberg en de Hoogenberg en beklommen de hoogste toppen van het Vossenbergenmassief in de Kalmthoutse duinen. Deze waren 45 m hoog. Jammer genoeg werden zij tussen 1890 en 1900 afgegraven, om de spoorweg naar Antwerpen op te hogen. In 1905 werd het huidige spoorwegstation met koepel ingehuldigd.

Mijn grootvader had nog een broer, die twee jaar jonger was. Hij was "heispaaier" en hij heeft de boven-genoemde duinen mee afgegraven. Per dag vertrokken er twee volle treinladingen met zand richting Antwerpen.
Mijn moeder vertelde, dat haar "Nonkel Frans" ooit meeging naar Duisburg in Duitsland. Daar werden gasleidingen aangelegd. Alle delvers kwamen uit Ossendrecht en Putte. Er ging een gezin mee, om voor eten te zorgen. Immers, de mannen hadden 's avonds honger als een "heispaaier".
In 'Tijdingen' van ongeveer 10 jaar geleden, zijn er artikels over verschenen geïllustreerd met foto's.
Heel waarschijnlijk stond Frans Van Hoydonck ook daarop. Hij is jong gestorven, slechts 42 jaar en was kinderloos. Ik heb nooit foto's van hem gezien en ik kon het niet meer aan mijn moeder vragen, zij was enkele jaren tevoren op 100-jarige leeftijd overleden.
De vader van mijn overgrootmoeder, Isabella Plompen: Bernardus Plompen,werd geboren in Putte (N.Br.) op 20 jan. 1800.
Tot zover het verhaal over mijn voorouders in Putte.

P.L.VERPRAET
REIGERSLEI, 8
2950 KAPELLEN

Kapellen, 21-01-13

INFORMATIE VOOR DE LEZER

"Tijding" is het periodiek van de heemkundekring "Het Zuidkwartier" en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:
De heer Cor Cleeren, Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte - tel. 0164 60 67 58. Tevens zijn losse nummers van "Tijding" bij hem verkrijgbaar.
De normale afleveringen kosten € 5,00 per stuk (van het lopende jaar € 7,00)
Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2013: € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 7,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.
Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring "Het Zuidkwartier", KLM Laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit "Tijding" van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring "Het Zuidkwartier" aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Rosskamp
Druk: Van Gorsel Digital Colour Print

BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

Voorzitter:
de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide
Vice-voorzitter:
de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte
Secretaris:
mevr. E. Cleeren
Sint Dionyssiusstraat 22, 4645 HK Putte
tel. 0164 60 67 58
Penningmeester:
mevr. E. Klaassen
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
tel. 0164 61 31 70

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide

Websitebeheerder:
de heer A.M. Prop
Hugo de Grootstraat 5, 4631 GJ Hoogerheide
tel. 0164 61 05 23

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN www.hkk-zuidkwartier.nl

Redactieraad: kopij inleveren bij mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63
Archeologie:
mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

Documentatie:
de heer C. van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide
Fotografie:
de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
Genealogie:
de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

Kruidentuin:
de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht
't Kwartier:
de heer J. Wils, tel. 0164 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide
Museum:
mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63

Oude handwerktechnieken:
mevr. B. Brokken, van Weerden Poelmanlaan 11
4631 JZ Hoogerheide, tel. 0164 61 28 62
Oude talen, gezegden, spreuken enz.:
de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide
Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

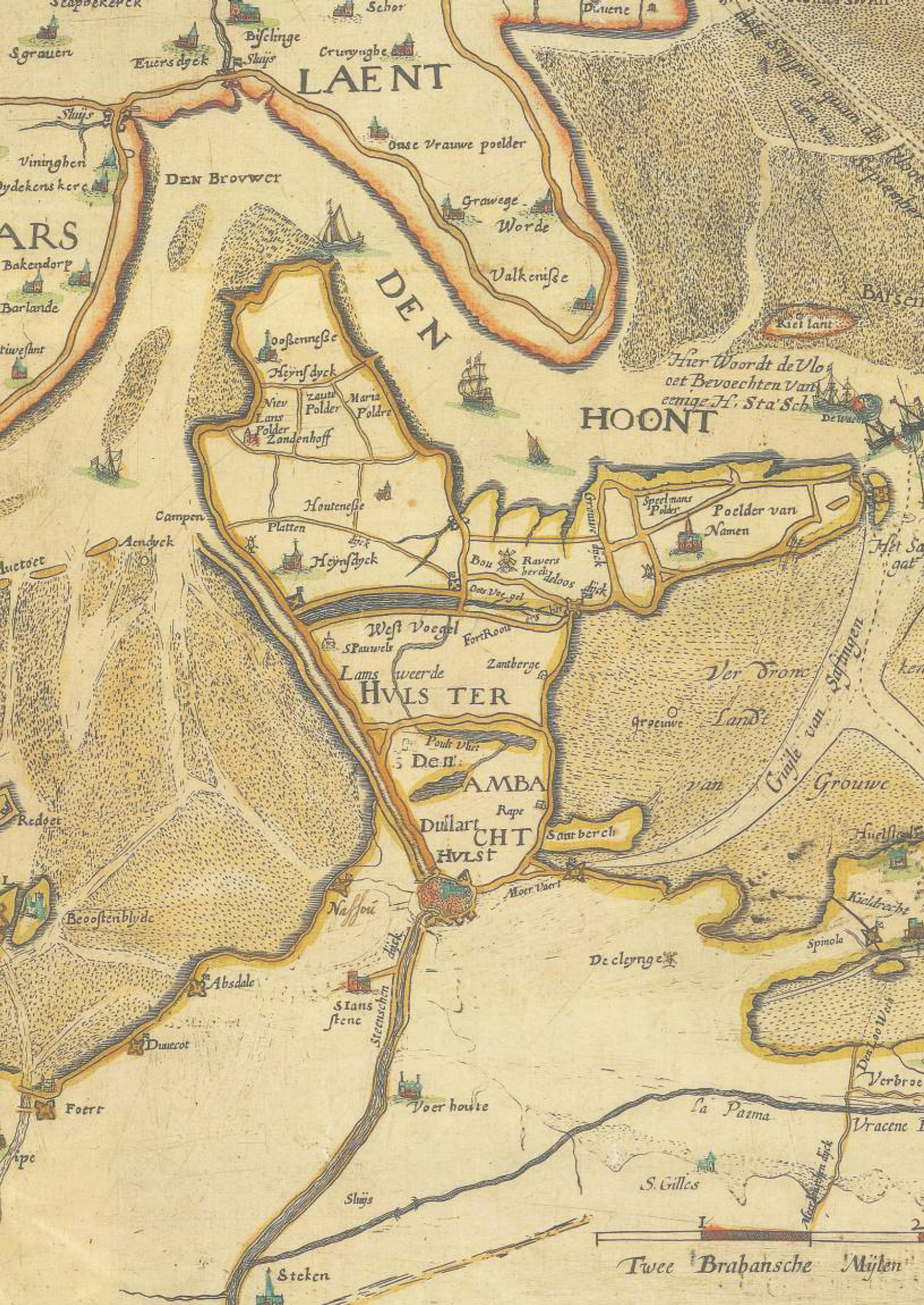

Schor
Bisclinge
Sluijs
Crunynghe
Euersdyck
Sgrauen
LAENT
Sluijs
Ouse Vrauwe poelder
Vininghen
DEN BROVWER
Grawege
Worde
Valkenisse
ARS
Bakendorp
Barlande
DEN
Riet lant
Hier Woordt de Vlo
oet Bevoechten Van
eenige H. Sta'Sch
HOONT
Ooßennesse
Heynsdyck
Niev Lans Polder
Zauw Polder
Maria Poldre
Zandenhoff
Houtenesse
Campen
Platten
Aendyck
Heynsdyck
Speelmans Polder
Poelder van Namen
Bou
Ravers berch
Oots Voegel
West Voegel
S Pauwels
Fort Roon
Zantberge
Lams weerde
HVLS TER
Ver Dronc
Landt
Groeuwe
Poult Vliet
Den
AMBA
Rape
Dullart
CHT
HVLST
Santberch
van
Grouwe
Redoet
Beoostenblyde
Nassou
Moer Vaert
Kieldrecht
Spinola
Decleynge
Absdale
Slans stene
Steenschen dijck
Duuecot
Foert
Voer houte
La Pazma
Verbroe
Vracene
S. Gilles
Sluijs
Steken
Twee Brabansche Mijlen